

Ishodi cenzure srednjeg vijeka

Bodlović, Tena

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Departement of Culturology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:156:014544>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the diploma theses of the Department of Cultural Studies, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD
ISHODI CENZURE SREDNJEG VIJEKA

Tena Bodlović

Osijek, travanj 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

TEMA: ISHODI CENZURE SREDNJEG VIJEKA

PRISTUPNIK: TENA BODLOVIĆ

TEKST ZADATKA:

Ovim radom želi se dati uvid u oblike i ishode cenzura koja se javljaju tijekom srednjeg vijeka, s posebnim osvrtom na daljnji razvoj cenzure i poznavanje pojma cenzure u javnosti. Cilj je rada vidjeti u kojoj se mjeri koristila cenzura u srednjem vijeku i da li se ona i dalje nastavlja upotrebljavati u suvremenom dobu.

Osijek, travanj 2018.

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Informacijske i komunikacijske znanosti

Znanstvena grana: Knjižničarstvo

Prilog:

Izrađeno:

Primljeno:

MENTOR:

KOMENTOR:

Mj:

Broj priloga:

PRISTUPNIK:

Tena Bodlović

Mentor:

Doc. dr. sc. Marija Erl
Šafar

**Predsjednik odbora za završne
i diplomske ispite:**

Izv. prof. dr. sc. Ivo Džinić

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Knjižnice u Srednjem vijeku	7
2.1. Knjižna umjetnost u srednjem vijeku.....	15
3. Tiskarstvo kroz povijest	17
4. Štetne i nepoželjne knjige	22
4.1. Index librorum prohibitorum.....	28
4.2. Zabraniti knjige koje narod ionako ne razumije.....	31
5. Knjige na lomači	33
6. Knjižničar kao cenzor	44
6.1. Cenzura u Svijetu.....	46
6.2. Kako spriječiti objavljivanje štetnih knjiga.....	48
6.3. Korist i potreba za cenzurom.....	53
7. Analiza ankete 'Poznavanje pojma cenzure'	55
8. Zaključak	61
9. PRILOZI	63
9.1. Popis literature.....	63
9.2. Popis slika.....	64
9.3. Popis tablica.....	64
9.4. Popis grafikona.....	64
9.5. Anketa.....	65

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada govori o ishodima cenzure srednjeg vijeka. U radu će biti uključena razmatranja o daljnjem razvoju cenzure kao i o poznavanju šire javnosti sa samim pojmom cenzure. Rad je podijeljen u pet glavnih dijelova, koji nas od općenitih obilježja srednjeg vijeka pa kroz daljnji sadržaj dovodi do glavnog dijela rada – govora o knjigama na lomači, odnosno upoznavanja sa oblicima i sveopćim ishodima cenzure u srednjem vijeku.

Nakon uvoda slijedi dio koji govori općenito o srednjem vijeku, njegovoj povijesti i razvoju te društvenim prilikama. U ovom poglavlju govori se o razvoju knjižnica srednjeg vijeka te razvoju knjižne umjetnosti. Zatim slijedi dio koji govori o razvoju tiskarstva i izumitelju tiskarskog stroja – Johannesu Gutenbergu. Sljedeći dio rada govori o nastanku brojnih popisa štetnih knjiga, jedan od popisa o kojem se detaljnije govori je Index librorum prohibitorum. Također u ovom poglavlju spominju se razlozi zbog kojih su vladari zabranjivali i uklanjali knjige koje narod ne razumije. Glavni dio rada pak govori o nesretnoj sudbini brojnih knjiga koje su završile na lomači tijekom srednjeg vijeka. Sljedeće poglavlje prikazuje na koje načine su knjižničari i sami postajali cenzori te načine kojima su se vlasti koristile, i kojima se još uvijek koriste, kako bi spriječili objavljivanje štetnih knjiga. Još jedna važna tema koju se dotiče ovo poglavlje je sama korist i potreba za cenzurom.

Srednji vijek predstavlja razdoblje od dugog trajanja koje je u knjižnom smislu obilježeno vladavinom Crkve. Crkva je držala potpunu kontrolu nad knjižnim svijetom pri čemu su primjeri cenzure vidljivi u golemom broju. Razvojem tiska bitno je određen kraj srednjeg vijeka i početak novog vijeka. Ovo je bio važan izum ne samo za Europu, nego i ostatak svijeta. Samim povećanjem broja knjiga, rastao je i broj pismenih ljudi. Tiskana knjiga tako postaje pokretač znanstvenog napretka i ukupnog društvenog razvoja. Ona olakšava protok informacija diljem svijeta. Ovim veličanstvenim izumom čovjek je uspio podignuti svoja dostignuća na svim područjima.

2. Knjižnica u Srednjem vijeku

Srednji vijek (latinski – medium aevum), naziv je za pojam koji označava razdoblje između antike i novoga vijeka. Isprva je ovaj naziv nastao u humanističkoj filologiji kao oznaka za epohu u razdoblju latinskog jezika između Konstantina I. Velikoga¹ i Karla I. Velikoga².

Najčešće se za njegov početak uzima pad Zapadnoga Rimskog Carstva 476. godine, dok mu kraj obilježava Kolumbovo otkriće Amerike 1492. godine. Kao oznaka za povijesno razdoblje između antike i renesanse, ovaj se pojam počeo upotrebljavati tek od kraja 17. stoljeća kada je leidski povjesničar Georg Horn prvi podijelio crkvenu povijest na tri razdoblja, točnije: stari vijek, srednji vijek i novi vijek. Pojam 'srednji vijek' imao je negativnu konotaciju i nazivan je 'mračni srednji vijek' sve do romantizma, kada se idealizirana slika srednjovjekovlja suprotstavlja idealima prosvjetiteljstva i racionalizma. Prema mišljenju ovog autora, „ekonomski uvjeti u Europi u ranom srednjem vijeku poznati su nam tek u osnovnim crtama. Izvora podataka postoji malo, a i upitne su vjerodostojnosti. Primjerice, činjenica da ekonomski povjesničar ostaje često prepušten izvorima kao što su književni tekstovi ili životi svetaca (znači, izvorima prilično drugačijima od onih kojima bi se inače služio) kako bi iz njih izdvojio podatke na temelju kojim će postaviti određene zaključke, pokazuje kako je oskudno naše znanje u ovom području“ (Goldstein 2007, 265). Kako je sam pojam srednjeg vijeka nastao u zapadnoj Europi, neki znanstvenici dovode u pitanje njegovu primjenu na drugim geografsko-kulturnim područjima. Unatoč tome, pojam je rasprostranjen među ljudima diljem svijeta. Ovo razdoblje pokriva otprilike 1000 godina, a povjesničari su nastojali napraviti i detaljniju kategorizaciju. U tom se smislu obično govori o ranom, razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Rani srednji vijek vremenski započinje oko 500. godine i traje do oko 1000 godine. Obilježava ga propast Rimskog Carstva, jačanje utjecaja Crkve, ruralizacija i germanizacija društva te stvaranje sloja ratničkih zemljoposjednika. Razvijeni srednji vijek traje od oko 1000. godine do oko 1300 godine. Ovo razdoblje karakterizira: crkveni raskol, nastanak viteštva, križarski ratovi, razvoj gradova i trgovine, poboljšanje poljoprivredne tehnologije, nagli porast stanovništva kao i razvoj dvoraca te sveučilišta. Kasni srednji vijek

¹ Konstantin I. Veliki (lat. Flavius Valerius Aurelius Constantinus), rimski car (rođen Naissus, danas Niš, oko 280. – umro Nikomedija, 337.), bio je nezakoniti sin cara Konstancija I. koji ga je odgojio u vojnim logorima. Nakon očeve smrti vojska ga je u Britaniji proglasila carem.

² Karlo I. Veliki (lat. Carolus Magnus), franački kralj od 768. godine, langobardski kralj od 774. godine kao i car obnovljenoga Zapadnoga Rimskog Carstva od 800 godine (rođen u nepoznatom mjestu, 747. – umro Aachen, 814.). Dinastija je po njemu dobila ime – Karolinzi. Bio je stariji sin franačkoga kralja Pipina Mlađega. Nakon očeve smrti dobio je Neustriju, Austraziju i dio Akvitanije (prostor od sjeverne Češke do zapadne polovice Pireneja).

trajao je od oko 1300. godine pa sve do oko 1500 godine. Najvažnije su pojave ovoga razdoblja crna kuga i pad broja stanovnika, renesansa, velika geografska otkrića, pad Carigrada, izum tiska i pojava protestantizma. Prema mišljenju ovoga autora, „srednjovjekovni je svijet, kako se to povijesno razdoblje od gotovo tisuću godina uobičajeno naziva, zapravo posljedica odnosno rezultat povezivanja i susretanja dvaju svjetova – rimskoga i barbarskog ustroja – koji su se razvijali gotovo jedan pokraj drugoga, jedan prema drugome, isprepletali na svim razinama, spajali i suživljavali u tom procesu preobrazbe u jedinstveni svijet, u jedno sasvim novo društvo, štoviše, i novo povijesno razdoblje“ (Stipanov 2010, 105).

Crkva je za vrijeme srednjovjekovlja imala ključnu ulogu. Ona nije bila samo vjerska zajednica nego važan društveni i politički čimbenik, kao i vrhovni autoritet. Prema mišljenju ovoga autora, „njezina organizacija, koju je u vanjskome i unutarnjem ustroju umnogome preuzela od rimske države, usmjerena je i prilagođena ne samo na njezino vjersko poslanje već i održavanje društva u kojem djeluje i koje je bitno određivala, a ujedno je velika potpora i državnoj vlasti kojoj osigurava neprijeporni autoritet“ (Stipanov 2010, 110). U takvoj situaciji kada govorimo o kulturi i obrazovanju, a neizostavno i knjižnicama, najsvjetlije točke bili su samostani, biskupski dvorovi, kaptoli. Otac zapadne samostanske kulture bio je sv. Benedikt. Rukopisi u njegovom samostanu koji je sagrađen na Monte Cassinu pronalazimo u 8. stoljeću u vremenu kad taj samostan postaje središte znanstvenih studija i misli, a time i kamen temeljac europske srednjovjekovne kulture.

Kada govorimo o privredi i društvu u srednjem vijeku poznato je da je vladao društveni sistem – feudalizam. Feudalizam je društveni sustav prava i obveza koji je zasnovan na posjedovanju zemlje te osobnim odnosima u kojima zemlju drže vazali. Prema mišljenju ovog autora, „antički robovi, koloni i pripadnici slobodnih seoskih zajednica "barbarskih naroda" s vremenom su se oblikovali u seljački sloj, kojim je zagospodario feudalni plemićki sloj što je nastao prvenstveno iz redova vojničkih zapovjednika i starješina rodovskog plemstva, poglavara i njihovih naoružanih pratilaca“ (Bleicken 2005, 351). Feudalno društvo bilo je uređeno prema hijerarhijskom obrascu Crkve jer je ona bila najbolje organizacijski uređena. Za feudalizam karakteristični su: prirodna privreda, politička dominacija kralja i nizak razvojni stupanj sredstava za proizvodnju. Najveći dio srednjovjekovnog stanovništva bavio se zemljoradnjom. Sistem vlastelinstva bio je presudan za društveno ustrojstvo i iskorištavanje tla, jer je na vlastelinstvima radila većina zaposlenih u poljoprivredi. Oni nisu bili slobodni ljudi već gospodarski zavisni. No, ipak vrlo zanimljivo je da čak ni feudalizam, koji se općenito smatra temeljnim obilježjem srednjeg vijeka, nije postojao u svim europskim regijama. Prema autoru, „Zbog toga je vrlo teško reći što zapravo čini srednji vijek jedinstvenom epohom.

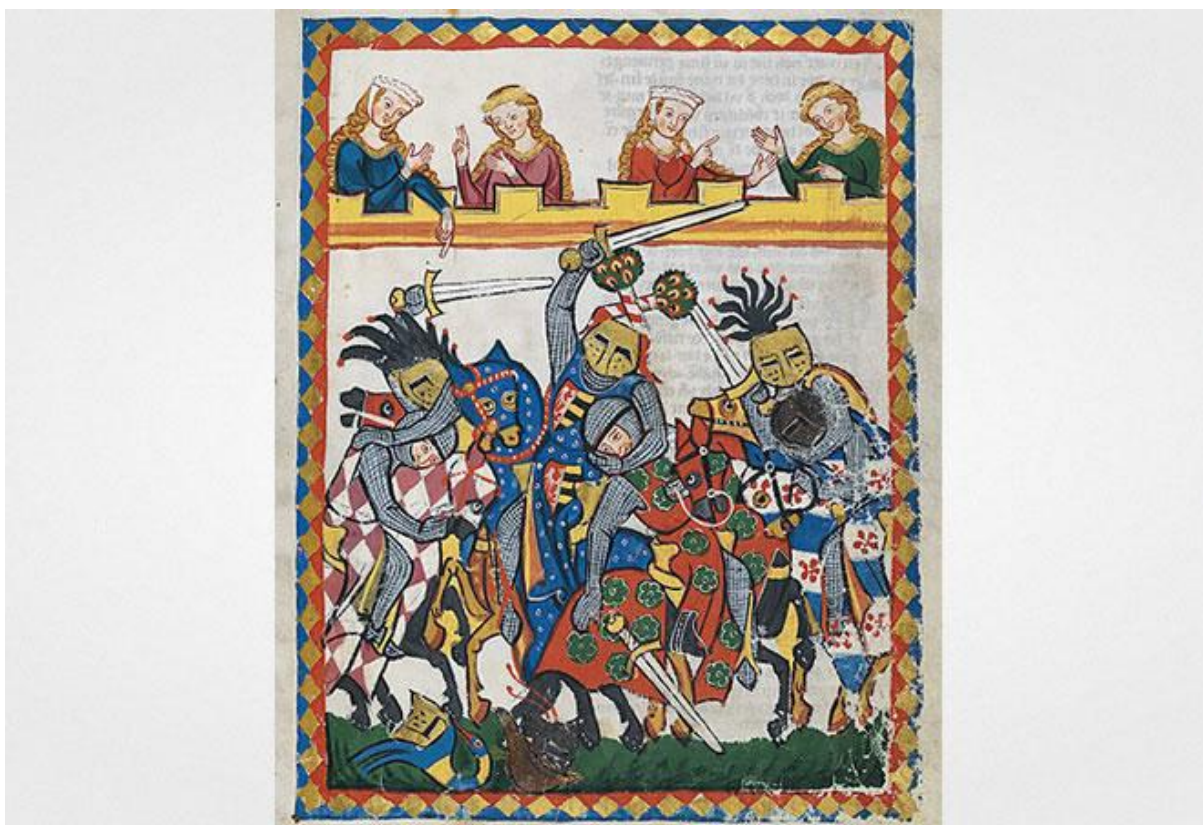
Početak je obilježen odumiranjem ant. svijeta: nestankom jedinstvenoga carstva, pretvaranjem javne vlasti u privatnu i potiskivanjem antičkih kultura od kršćanstva. Kraj obilježavaju renesansa, protestantizam, velika zemljopisna otkrića i osman. osvajanja, ali svaka nacionalna historiografija ima vlastite kriterije za određivanje početka i kraja sr. vijeka³ (Internetski izvor). Ono što je pridonijelo snažnoj obnovi Europe na ekonomskom te demografskom području bili su različiti faktori poput: zaštićenosti od vanjskih prijetnji, širenje novih tehnoloških inovacija (mlin, trogodišnji plodored, teški plug s lemešom) i opće poboljšanje klime. Sve skupa dovelo je do povećanja zemljoradničke proizvodnje i demografskog porasta između 11. stoljeća i 13. stoljeća. Prema autoru, „Razvoj je kretao iz gradova, središta manufakture i trgovine, neophodnih za trgovinsku razmjenu koja je ponovno počela cvjetati u cijeloj Europi. Istodobno su izvornim rješenjima ojačana i usavršena i monetarna i financijska sredstva za pronalaženje značajnih kapitala prenosivih s proizvodnje na razmjenu, s manufakture na trgovinu. Ti su se gradovi smjestili na velikim međunarodnim trgovačkim putovima koji sve više dobivaju na važnosti.“ (Goldstein 2007, 460). Možemo uočiti dvije glavne osi koje su bile unutar geografije europskih prometnih koridora. To je sredozemna os – uz liniju granice Europe s Istokom, po kojoj je bilo moguće pronaći mirodije, pamuk, svile, drvo, oružje te su je nadzirali mletački i denovski brodovi. Druga je os bila između Baltika i Sjevernog mora gdje je prevladavala trgovina ujedinjenih gradova Hanze.

Prema mišljenju ovoga autora, „i upravo će to novo društvo, sa svim svojim odrednicama i sastavnicama, sa svim svojim društvenim, političkim i kulturnim promjenama koje će se zbivati stoljećima i koje će ga ujedno i dalje oblikovati i bitno usmjeravati, postati i ostati podlogom i okvirom u kojem će, uz određen zastoj u početku, nastajati i razvijati se brojne knjižnice sa svojim posebnostima gotovo neprekidno sve do danas. Ta će se, naime, kultura i civilizacija, kasnije (bitno) oplemenjena i obogaćena antičkim, dakle, grčko-rimskim kulturnim nasljeđem, proširiti po cijelom svijetu, čak i na prostore, društva i sredine starih i prepoznatljivih kultura uključujući područja Dalekog istoka, pa i što se nastanka i razvoja knjižnica tiče“ (Stipanov 2010, 106).

³ Preuzeto sa: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603> (7.travanj 2018.)

Slika 1. Prikaz feudalnog odnosa u srednjem vijeku⁴

Slika 2. Viteštvo u srednjem vijeku⁵

⁴ Preuzeto sa: <http://povijest.hr/drustvo/politika/feudalizam-i-pad-moci-novca/> (11. travanj 2018)

⁵ Preuzeto sa: <http://www.medievalwall.com/hrvatski/drustvo/vitezovi/> (12. travanj 2018)

U ranom srednjem vijeku utjecaj kršćanstva je sve više rastao. Usporedno sa svjetovnom rimskom i grčkom književnošću, počela se javljati i kršćanska književnost. Kada govorimo o razvoju knjižnica i knjiga, uz crkve su se osnivale *bibliothecae sacrae* ili *christianae*, koje su sadržavale biblijske tekstove, a kasnije i spise crkvenih otaca i liturgijske knjige. Najvažnije zbirke su se nalazile u samostanima. Unutrašnjost tih samostanskih knjižnica sadržavale su udubine u zidu koje su bile obložene drvetom i u kojima su se nalazili drveni pretinci sa vatima. Kasnije se pojavljuju i zatvoreni ormari za knjige. Također neke od knjiga koje su služile za vršenje obreda čuvale su se u sakristiji, zajedno sa svetim posuđem i ostalim predmetima koji su potrebni pri misi. Prema mišljenju ovoga autora, „poslije teških poremećaja koje je izazvala seoba naroda, utjecaj kršćanske crkve, a posebno Rimske, postaje sve veći na knjižnom području. Za vrijeme cijelog srednjeg vijeka Crkva upravlja svijetom knjige. Njoj također dugujemo što su očuvana književna djela klasične starine koja su izmakla uništenju u političkim neredima“ (Dahl 1979, 24).

Važno je spomenuti i bizantske biblioteke. Konstantin Veliki u 6. stoljeću nastojao je od glavnog grada Istočnog Rimskog Carstva, točnije Bizanta, načiniti središte kulture. Osnovana je tako konstantinova biblioteka koja je imala dobro zastupljenu kršćansku literaturu, kao i djela svjetovne književnosti. Konstantin je također osnivao i samostane. Tamo su bizantski redovnici bavili se prepisivanjem grčkih klasika. Najpoznatiji samostan bio je Studion, čiji je opat Teodor dao upute kako voditi pisarsku radionicu kao i biblioteku. Prema mišljenju ovog autora, „ovi su bizantski samostani kao i knjižnice koje su se nalazile u samom Bizantu bili su pravi rudnici otkrića. Iako su pretrpjeli mnogo nevolja u prošlosti i premda gotovo ništa nije ostalo od njihova najstarijeg knjižnog fonda, oni koji su se bar djelomično održali, još i danas čuvaju veliko blago iz prvih stoljeća srednjeg vijeka, koje je teško pristupačno vanjskom svijetu“ (Dahl 1979, 24).

Nadalje Karlo Veliki je u 8. stoljeću pokušavao provoditi kulturnu centralizaciju. Zato je na svoj dvor pozvao strane učenjake kako bi među njegov narod proširili prosvjetu i znanje. Iz Italije stigao je Pavao Đakon, iz Yorka učenik Alkuin i drugi. Na dvoru u Aachenu držao je Karlo Veliki čitav štab pisara te je s vremenom prikupio cijelu biblioteku. Za vrijeme njegove vladavine također potječe i reforma oblika pisma – karolinško pismo. Miniskula⁶ ovog pisma najvjerojatnije je potekla iz merovinškog pisma pod utjecajem latinske uncijale i poluuncijale⁷. Kroz uporabu poprima određene posebnosti ovisno o samostanu, ali zadržava svoja općenita

⁶ Miniskula dolazi od latinske riječi *minusculus*, značenja malen, sitan. To je pismo koje za razliku od majuskule, nema sva slova jednake visine.

⁷ Poluuncijala je latinsko pismo koje je nastalo u rimsko doba, a u uporabi je bilo od 5. do 9. stoljeća, no njegovi se začetci se uočavaju već tijekom 3. stoljeća.

obilježja. Ovo pismo se naziva još i romanskim pismom jer postoji dosta velika sličnost između karolinškog i romanskog pisma. Prema mišljenju ovoga autora, „Karolinška minuskula širila se iz velikih manastira koji se nalaze u Francia occidentalis, iz Italije i iz novih opatija u Germaniji, dok je Tur bio pokretačko središte čitavog poduhvata“ (Barbije 2009, 53). Danas se procjenjuje da je sačuvano oko devet tisuća karolinških rukopisa. Općeniti karolinški pravac osjeća se i na području minijatura⁸. Kod minijatura se nastojalo spojiti različite nacionalne elemente koji su prikupljeni iz rukopisa sa različitih strana. Tako se može pronaći fantastične životinje, motive iz biljnog svijeta te grčke ornamente i listolike ukrase.

Potrebno je svakako opisati i život samostanskih biblioteka za vrijeme srednjeg vijeka. Za školstvo i pismenost osnivaju se dva glavna „prosjačka“ reda – dominikanci i franjevci. Njihov se ideal zasniva na potpunom siromaštvu i apostolatu, a strogost njihovog reda kao i predanost jako doprinose njihovom uspjehu. Po svojoj razvijenosti život samostanskih biblioteka se razlikovao. Bolji uvjeti su bili u Francuskoj ili Njemačkoj, dok nešto skromniji uvjeti bili su pak u skandinavskim zemljama. No, ipak svugdje se život knjige odvijao po jednakim pravilima. Pisari su se nalazili u dvorani pod nazivom skriptorij. Njihov život bio je strogo discipliniran. U mnoge rukopise uložen je višegodišnji trud redovnika ili redovnica. Prema mišljenju ovog autora, „priča se da je Othloh iz St. Emmerama, o kojem smo prije govorili, prepisao dvadeset i tri misala, jedan psaltir, tri evanđelja, dva lekcionara, dva djela sv. Augustina i sedam regula“ (Dahl 1979, 35). Pisari su obično bili mladi redovnici i novaci, ali i poneki opati te svećenici. Najčešće je više redovnika radilo na istom djelu, no svaki na svome poglavlju. Redovnici nisu smjeli posjedovati knjige, a samostanske knjižnice su se nadopunjavale i bogatile najviše njihovim radom. Fond knjižnice se također popunjavao i darovima od kraljeva, careva, velikaša, biskupa i kanonika koji su zatim bili zabilježeni u samostansku knjigu darova pod nazivom *liber daticus*, a bili su spomenuti i u molitvama redovnika. Vrlo zanimljivo je da u to vrijeme je postojala zamjena i prodaja knjiga među crkvama i samostanima, što možemo zapravo shvatiti određenom pretečom današnje suvremene međuknjižnične posudbe. Kada govorimo o postojanju bibliotekara, tu je dužnost izvršavao jedan od redovnika – *scripturarius* – koji je imao nadzor nad dvoranom za pisanje te je obnašao i dužnost bibliotekara – *armarius ili librarius* – u slučaju da ona nije bila povjerena nekom drugom redovniku, a posao bibliotekara smatrao se vrlo važnim. Dužnost bibliotekara bila je nadziranje smještaja, čišćenje knjiga i izrađivanje kataloga. Prema mišljenju ovoga

⁸ Minijatura (tal. miniatura, lat. miniare). je naziv za sliku ili crtež kojima su se ukrašivali rukopisi od grčko-rimskog i starokršćanskog doba sve do ranih srednjovjekovnih kodeksa, irskih, karolinških i otonskih rukopisnih knjiga.

autora, „sačuvano je puno tih kataloga, od kojih su neki brižno priređeni, drugi nemarno, neki sređeni u sistematske skupine, drugi bez ikakva sistema, ili jednostavno po redu ulaska knjiga u biblioteku. No većina tih samostanski kataloga služila je kao popis pri reviziji biblioteke“ (Dahl 1979). Knjige su bile podijeljene na biblije, djela crkvenih otaca, teološke rasprave, klasičnu literaturu i druge predmete (povijest, pravo, medicina itd.). Svaka od knjiga u samostanskoj biblioteci sadržavala je oznaku vlasništva, a ono što je vrlo zanimljivo da je uz oznaku vlasništva dodavana i formula prokletstva koja je bila upućena mogućem kradljivcu knjige. Još jedan od poslova bibliotekara samostanske knjižnice bila je i posudba knjiga. Na određene dane redovnici su se okupljali te vraćali knjige i uzimali nove. Vrlo je zanimljivo da se ponekad događala i posudba knjiga izvan samostana, točnije posudba svjetovnjacima. Za svaku posuđenu knjigu bilo je potrebno ostaviti nekakav polog, a to je najčešće bilo neko drugo djelo.

U razdoblju srednjeg vijeka bitno je naglasiti važnost arapske kulture i njezinog utjecaja na zapad. Prema mišljenju ovoga autora, „početkom 7. stoljeća na svjetsku pozornicu stupaju Arapi koji su do tada, bez značajnije uloge na Bliskom istoku, živjeli izolirano na Arapskom poluotoku, uglavnom razjedinjeni i nerijetko u međusobnim svađama. Gotovo da i nisu imali doticaja i veza s vanjskim svijetom“ (Stipanov 2010, 144). Arapi tog vremena nisu znali čitati i pisati, a samim time nisu poznavali knjige. Preko proroka Muhameda prihvaćaju novu vjeru – islam, koja ih je ujedinila i stvorila samosvijest. Nakon Muhamedove smrti započinju sa svojim osvajanjima dalje od Arapskog poluotoka. Arapi su zauzimanjem novih područja donosili svoju vjeru koja nikada u islamskim očima nije vidjela opasnost od drugih kultura sa kojima su se upoznali u procesu osvajanja. Iznimnim poštovanjem Kurana i zbog važnosti njegova čitanja, islamska kultura je dosegla visok stupanj pismenosti. Upoznavajući se s drugim kulturama na svom osvajačkom pohodu, zanimanje za grčku kulturu proširilo se do Arapa. Nakon što su osnovali svoju državu i proširili vladavinu sve do Španjolske, došlo je do uspostavljanja odnosa između grčke i arapske znanosti. Kao neki od plodova ovog odnosa nastale su velike knjižnice i privatne biblioteke. Neke od arapskih knjižnica koje se moraju spomenuti je ona Haruna Al-Rašida i njegova sina Al-Mamuna u Bagdadu koja je sadržavala grčke knjige te arapske i sirijske prijevode grčkih djela. Također biblioteka Fatimidu u Kairu koja je bila bogata rukopisima Kurana i drugih vjerskih djela, knjigama o matematici, medicini, filologiji, pravu, filozofiji i astronomiji. Prema mišljenju ovoga autora, „prvo značajnije napisano djelo na arapskom jeziku bilo je upravo Kuran, islamska temeljna, ne samo vjerska knjiga, koja sadržava poruku koje je Bog (Alah) prenio proroku Muhamedu. Više je nego znakovito da prvi redak Kurana glasi: „Čitaj u ime Gospoda (Alaha)“ (Stipanov 2010, 146). Islamski je svijet imao mogućnost razvitka bogate književne djelatnosti i to sve zahvaljujući materijalu koji su

imali za pisanje, a koji Europa još nije bila upoznala. Arapi su u 8. stoljeću zarobili kineske proizvođače papira i odveli ih u Samarkand. Tako su počeli uvoziti papir od krpa lana i konoplje te su proširili samu proizvodnju papira. Pod vladavinom Haruna Al-Rašida krajem 8. stoljeća već su postojale radionice u Bagdadu i Arabiji. Materijali kojima su se služili sa izradu papira bili su: biljna vlakna i lanene krpe. U procesu izradbe temeljna materija se mljela i drobila u vapnenoj vodi, zatim sušila na suncu i ispirala čistom vodom. Dobivena masa bi bila raširena po situ te premazana brašnom i žitnim škrobom. Kako bi površina listova dobila čvrstoću, umakali su listove u lijepilo ili rižin uvarak te glačali kamenom plovućcem. Papir je konačno stigao u Europu u 12. stoljeću, već pred kraj srednjeg vijeka, u trenutku kada su ga Arapi unijeli u Španjolsku.

2.1. Knjižna umjetnost u srednjem vijeku

Jedan od oblika umjetnosti koji se znatno razvio tijekom srednjeg vijeka je svakako ukrašavanje rukopisa. Već u starom vijeku određeni su rukopisi, znanstveni ili medicinski tekstovi sadržavali ilustracije. Tako su do 12. stoljeća najčešće ilustrirane knjige evanđelistari. Vidljivi su prikazi Krista sa četiri apokaliptičke životinje i četiri evanđelista, te velika slova na početcima paragrafa koja su bogato ukrašena. Pri ovoj umjetnosti ukrašavanja redovnik ili redovnica koji su pisali nisu crtali inicijale i slike, nego bi ostavljali potreban prostor. Zatim bi minijaturist ili iluminator dovršavao posao pomoću palete i kistova. Najprije bi vrlo tankim crtama perom označio obrise slike, a onda bi ih ispunjavao zlatom i drugim bojama.

Već za vrijeme Rimskog Carstva početna velika slova i rubrike crtali su se crvenom bojom, za vrijeme srednjovjekovlja u samostanima ova praksa se još više proširila. Tako su inicijali bili ukrašeni najčešće kovrčastim ukrasima, izrađivani su u različitim bojama te se počinju ucrtavati slike unutar slova. Osim inicijala, u nešto novijim rukopisima pronalazimo i čitave prizore, neovisne od inicijala. Oni se nazivaju minijaturama ili iluminacijama. Iluminacije su pak slike izrađene zlatom. Prema mišljenju ovoga autora, „koristile su se prozirne ili mutne vodene voje; zlato se nanosilo u listićima ili u prahu. U početku se upotrebljavalo zlato boje mjedi, a poslije su radije upotrebljavali zlato crvenkasta odsjeva“ (Dahl 1979, 31). Pri ukrašavanju inicijala i iluminacija, kao i pri samom rukopisu i pismu, primjećujemo različite stilove koji nose određena nacionalna obilježja. Jedna od njih je i merovinška umjetnost koja se u 8. stoljeću proširila Europom. Nju obilježavaju inicijali koji su ukrašeni ribama i pticama te upotreba crvenih, zelenih i žutih boja. Iako ovaj stil ima određena opća obilježja, možemo po određenim značajkama raspoznati je li ilustracija načinjena u francuskim, španjolskim ili njemačkim samostanima. Bizantska knjižna umjetnost ima posve drugi stil. Ono što njihovim slikama daje posebno obilježje je upotreba zlata, grimiza i tamnih boja. U ovom bizantskom stilu vidljiv je utjecaj sirijske i orijentalne umjetnosti. Važno je spomenuti da uz postojanje ovakvih bogatih i skupocjenih rukopisa, postojali su i oni siromašno ukrašeni rukopisi. Također, na ilustracijama nisu radili veliki umjetnici, no ukrasna umjetnost srednjeg vijeka je i dalje dosegla visoku razinu ilustracija.

Jedna od značajnih pojava u srednjem vijeku bila je i umjetnost uveza. Kod prvih uveza knjiga jedan od redovnika bi se bavio tim poslom. Prema mišljenju ovog autora, „već prije spomenute voštane pločice (*diptycha*) koje su Rimljani upotrebljavali za kratke bilješke, u doba Rimskog Carstva, prilikom posebnih svečanosti kao što je, na primjer, uvođenje u službu konzula, bile su izrađivane u bjelokosti i s vanjske strane umjetnički ukrašene; poznato nam je

po primjerima da su mnoge takve pločice upotrijebljene u srednjem vijeku za uvez nekih crkvenih knjiga“ (Dahl 1979, 36).

Zlatarski uvez sastojao se od drvenih daščica koje su bile ukrašene pločama od rezbarene bjelokosti, tuckana srebra ili zlata te drugih kamenja i emajla. Ovi uvezi najčešće su se koristili za obredne knjige koje su se koristile za vrijeme bogoslužja i bile su postavljene na oltarski stalak. Zbog ovog se nazivaju i oltarski uvezi. Gornja strana koja je bila vidljivija često je bila bogatije ukrašena od donje. Za motive reljefa najčešće su uzimane slike iz samog rukopisa, točnije epizode iz biblijskih priča. Unutar zlatarskog uveza također postoje različiti stilovi, koji se razlikuju prema vremenu i mjestu nastanka. Neki od primjera uključuju bizantske uveze u emajlu te srebrne i brončane uveze ukrašene irskim zmajevima; uvezi koji nose obilježja karolinške umjetnosti sa svojim bogato lisnatim ukrasima klasičnog romanskog stila; uvezi gdje prevladava okvir koji je ukrašen dragim kamenjem i drugi. Kožni uvez se pak upotrebljavao za obične samostanske rukopise. Tijekom 14. stoljeća skupocjene zlatarske uveze polako zamjenjuju kožni. Zato su mnogi uvezi obrednih knjige izrađeni u baršunu ili koži, a kovina se upotrebljavala samo pri uglovima.

U srednjem vijeku omot knjiga je najčešće bio načinjen od daščica hrastova, bukova ili javorova drveta. Bio je presvučen goveđom ili telećom kožom i to najčešće zagasito smeđe boje, koja se ukrašavala na razne načine. Već u ranom srednjem vijeku poznato je nekoliko uveza sa ukrasima u rezbarenoj koži. To je bio postupak u kojem se na navlaženoj koži crtao uzorak koji se kasnije urezivao nožem, a zatim proširio tupim predmetom. Prema mišljenju autora, „umijeće rezbarenja kože, poznato već koptskim samostanima, čini se da je naročito cvalo u Njemačkoj i Austriji, a većina tih kožoreza potječe iz XIV i XV stoljeća. Ukrašenost uglavnom sastoji od dobro poznatih ornamenata i grotesknih životinjskih likova kasne gotike, ali nalazimo i gravire s anđelima, svecima, a kasnije s vitezovima u lovu i ljubavnim prizorima“ (Dahl 1979, 37). No, najčešći su bili uvezi u slijepom tisku. Oni ne iziskuju toliko spretnosti kao rezbarenje kože. Ovo je pak bio postupak u kojem su ugrižani žigovi s ugraviranim uzorkom utiskivani u kožu tako da ukras bude reljefno istaknut. Postupak se naziva hladnim ili slijepim tiskom jer se obavlja bez ikakve pozlate. Srednji vijek poznaje i uveze izrađene od drugih materijala. Tako u knjižnicama vojvode Jeana de Berrya i burgundskih vojvoda su mnoge knjige presvučene tkanim, vezenim ili damastnim tkaninama različitih boja.

3. Tiskarstvo kroz povijest

Tiskarstvo je djelatnost koja se bavi postupcima oblikovanja i izradbe tiskanih proizvoda. Tiskani proizvodi koji nastaju su različiti, a u njih ubrajamo: knjige, časopise, novine, plakate, tiskalice, vrijednosne papiri i slično. Ono je djelatnost koja obuhvaća sve postupke kojima se ostvaruje otisak: od grafičkog oblikovanja, pripreme za tisak, samoga tiska pa sve do grafičke dorade.

Počeci tiskarske djelatnosti vezani su uz otiskivanje s pomoću pečatnjaka i reljefnih valjaka u glini i vosku, a nešto kasnije, točnije u 10. stoljeću u Kini i s pomoću ideograma. Ono što je prvotno omogućilo prijelaz sa knjiga pisanih rukom na one tiskane je uporaba drvoreza. Drvorez se isprva upotrebljavao kao tiskovna forma za otiskivanje ilustracija, dok se tekst naknadno dopisivao. Daljnjim razvojem drvoreza za one knjige koje su bile tiskane između 1430. i 1480. godine izrađivali su se drvorezi za tisak teksta i ilustracija. Osnovu suvremenoga tiskarstva postavio je njemački tiskar i izumitelj tipografije Johannes Gutenberg. Gutenberg je 1440. godine započeo primjenjivati pomična slova i prešu za tisak. Ovo je bio postupak u kojem se tiskarska boja na slog nanosila tamponom, zatim bi se na njega stavljao navlaženi papir koji se otiskivao s pomoću tiskarske preše. Prema mišljenju ovoga autora, „Najznačajniji element Gutenbergovog pronalaska nije sama štamparska presa nego mašina za livenje (Handgiessereigerat) i metalurška tehnika umnožavanja štamparskih znakova (tipova)“ (Barbije 2009, 108). Ovo je bio način na koji je 1445. godine sam Gutenberg otisnuo Bibliju. Knjige koje su do 1500. godine bile tiskane na ovakav način nose naziv inkunabule. Naziv inkunabula dolazi od latinske riječi značenja: povoji, začetak, kolijevka. Termin je prvi upotrijebio B. von Mallincrodt u raspravi *O podrijetlu i razvoju tiskarskog umijeća*. Brojčani podatci govore da je u svijetu je sačuvano oko 500 000 primjeraka inkunabula (oko 30 000 izdanja). Prema mišljenju ovoga autora, „izum tiska nije u početku imao jednaki učinak na knjige i knjižnice u svim dijelovima Europe. I to ne samo zbog toga što se umijeće tiskanja pomičnim slovima postupno širilo Europom, već poglavito zbog drugačijeg pristupa postojećim rukopisima“ (Stipanov 2010, 172). U 16. stoljeću se ovakve knjige počinju sve više razlikovati od rukopisnih knjiga te poprimati formate i oblike kakvi su i danas u uporabi. Gutenbergova tehnika tiska dobila je naziv knjigotiskom, te se kao tehnika visokoga tiska nastavila i dalje usavršavati. U 15. stoljeću počinju se pojavljivati tehnike dubokoga tiska, kao što su: bakrorez, bakropis, bakrotisak, a nešto kasnije 1796. godine po izumu A. Senefeldera, litografija ili plošni tisak. Prijelaz s 20. stoljeća na 21. stoljeće obilježen je pojavom digitalnih tehnika tiska.

No, ipak za čovječanstvo najrevolucionarniji trenutak predstavlja otkriće tiskarskog stroja s kojim započinje novo razdoblje u proizvodnji knjiga. Crkveni dostojanstvenici, svjetovni vladari i malobrojni učeni ljudi znali su da se dogodilo čudo. Prema mišljenju ovoga autora, „moćna i svenazočna Crkva, koja je dotle imala gotovo potpun nadzor nad proizvodnjom knjige i koja je dobro znala kakva je moć pisane riječi, dočekala je Gutenbergovo otkriće kao bogomdano sredstvo za širenje Božje riječi u narod, mnogo učinkovitije nego dotada. Berthold von Henneberg, nadbiskup u Mainzu, prvi je tiskarstvo nazvao "ars divina" (božansko umijeće), a da je to umijeće bilo od samog Boga inspirirano, i to upravo zato da Crkvi dade sredstvo širenja i učvršćenje vjere u narodu, u to su vjerovali i mnogi drugi crkveni dostojanstvenici“ (Stipčević 2000, 81). Crkvi na samom početku otkrića tiskarskog stroja nije smetalo ni što će se ovom novom tehnologijom umnažati osim crkvenih i mnoge druge knjige, poput rimskih i grčkih poganskih pisaca iz antičkih vremena, a isto tako nisu vidjeli prijetnju u samom izumu jer su smatrali da imaju potpun nadzor nad intelektualnim životom i proizvodnjom knjige. Crkva je tako bila oduševljena novom tehnologijom umnažanja knjiga te su odlučili i oni sudjelovati u ovoj novoj praksi. Pozivali su tiskare da otvaraju svoje tiskare, a često su ih i sami financirali. Jedan od primjera dolazi iz Engleske gdje su crkvene vlasti izdale dozvolu prvom engleskom tiskaru Caxtonu da svoju tiskaru smjesti unutar zidina Westminsterke opatije u Londonu. Sličan pozitivan primjer dolazi iz Francuske. U Francuskoj tiskari su dobivali porezne olakšice i brojne druge pogodnosti što je pak utjecalo na povećavanje broja tiskara diljem Francuske. No, najveće oduševljenje novom tehnologijom proizvodnje knjige vidljivo je u Italiji. Tamo se crkveni i svjetovni krugovi natječu tko će imati više tiskara, kao i bolje majstore tiskare. Prema mišljenju ovoga autora, „Upravo je zahvaljujući poticaju crkvenih krugova iz Rima proradila prva tiskara u Italiji, u benediktinskom samostanu u mjestu Subiaco blizu Rima (1465.), a trebamo se podsjetiti da se i u Hrvatskoj prve glagoljske tiskare osnivaju zahvaljujući maru i trošku popova glagoljaša“ (Stipčević 2000, 82).

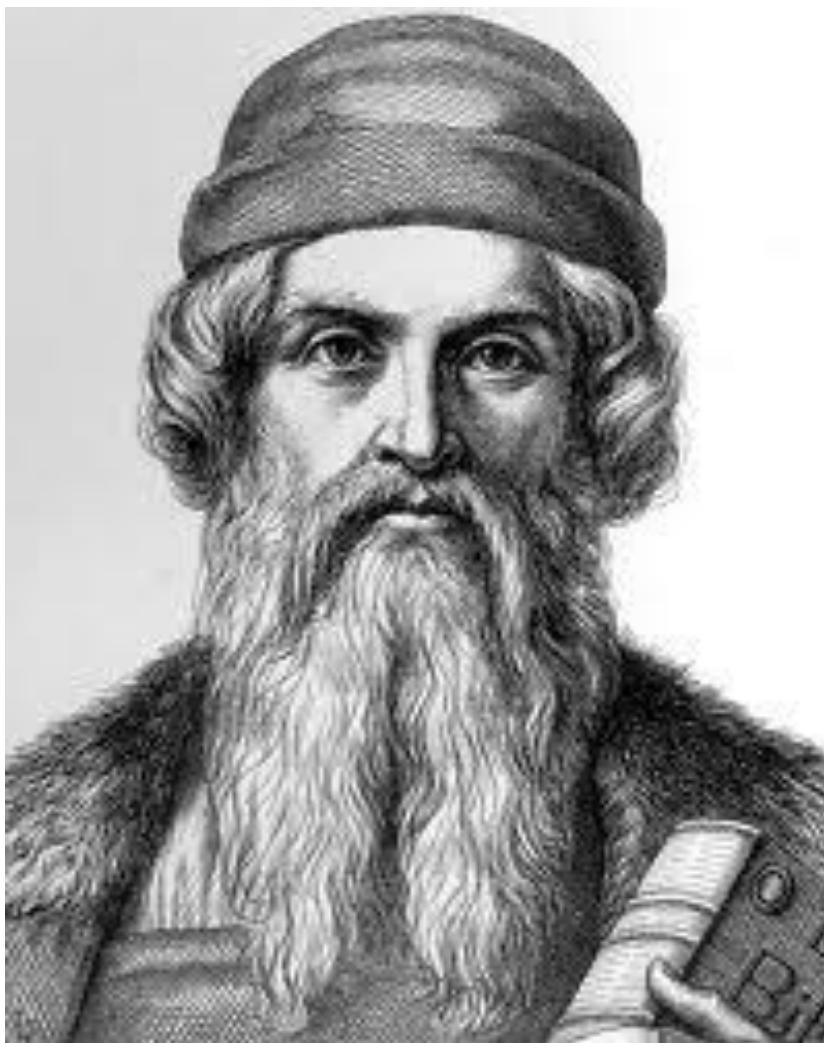
Kada pogledamo Hrvatsku, počeci tiskarstva vežu se uz prvu knjigu tiskanu na hrvatskom jeziku na glagoljici, točnije *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine. Na knjizi nije označeno mjesto tiskanja, pa se pretpostavlja da je tiskana u Kosinju, Modrušu, Izoli ili Veneciji. Prvom hrvatskom tiskarom smatra se tiskara u Kosinju, gdje je 1491. godine bio tiskan *Brevijar po zakonu rimskoga dvora*. Druga hrvatska tiskara sa radom je započela 1494. godine u Senju. Radila je do 1508. godine, a njezini tiskari su bili: Baromić, Bedričić i Turčić. Između godina 1530. i 1531. u Rijeci je djelovala i treća hrvatska tiskara, a iz njezina su rada danas poznata četiri djela. Jedna od ta četiri je i prva hrvatska knjiga tiskana latinicom - *Lekcionar Bernardina Splicićanina*. U 18. stoljeću u Zagrebu kao i drugim hrvatskim gradovima

bio je osnovan niz novih tiskara: u Osijeku Franjevačka tiskara, kasnije tiskara I.M. Divalda, u Varaždinu podružnica tiskare Trattner, u Dubrovniku tiskara C.A. Occhija, u Karlovcu tiskara Gašpara Weitzza i brojne druge. Kada govorimo o današnjici u Hrvatskoj veće tiskare djeluju u: Zagrebu, Čakovcu, Samoboru, Splitu, Osijeku, Varaždinu, Karlovcu, Krapini uz velik broj i onih manjih tiskara.

Pri otkriću tiskarskog stroja bilo je zanimljivo da ljudi različitih zanimanja prikazuju oduševljenje ovom novom tehnologijom nastanka knjiga. Tako filozof i znanstvenik Nikola Kuzanski govori u hvalospjevima o tiskarskom stroju te ovu novu tehnologiju naziva "sacra ars" značenja sveto umijeće, dok njemački povjesničar Felix Fabri piše kako od tiskarskog umijeća ne postoji ništa časnije i svetije. Svakako ništa od ovakvog brzog razvoja tiskarstva i njegovog širenja diljem Europe ne bi bilo moguće bez potpora Crkve, sveučilišta i svjetovnih vladara. Sa vremenom broj tiskanih knjiga vrtoglavo raste dok cijene knjiga padaju. Kao rezultat tomu javne i privatne knjižnice postaju pune knjigama koje su prije izuma Gutenbergovog tiskarskog stroja bile dostupne samo učenim i dobrostojećim osobama ili pak u crkvenim ustanovama. Iz svega je vidljivo da Crkva tiskarstvo u prvim desetljećima njegova razvitka je vidjela kao sredstvo širenja vjere, no nije dugo prošlo dok Crkva, pa i svjetovne vlasti, nisu uvidjeli kakvu opasnost za njihove težnje predstavlja ovaj revolucionarni izum. Sa vremenom je počela rasti zabrinutost te su sve strane pomno promatrale što se događa na ovom polju. Najprije su otkrili da tiskarsku prešu može izraditi svaki stolar te je zato teško nadzirati sav sadržaj koji se tiska. Svakako različite ideje na dvije suprotstavljene strane, Crkve i svjetovnih vladara, uvijek su se sudarale te pojavom ovakvog novog izuma njihov sukob je postalo samo još više izražen. Ubrzo je ovo "božansko umijeće" postajalo noćna mora vladajućih ljudi.

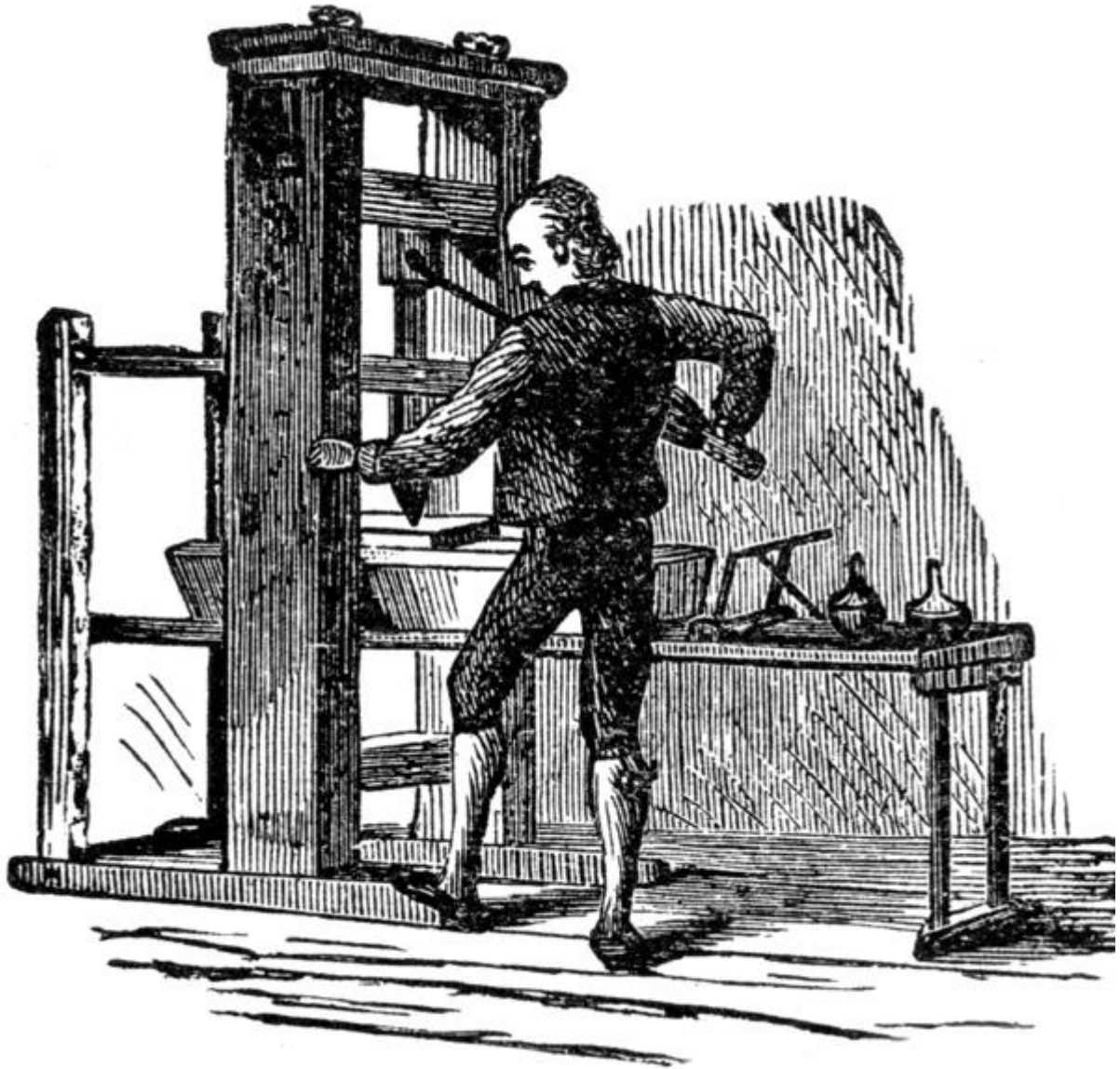
Prema mišljenju ovoga autora, „no, svakako je izum tiska omogućio povećanje (ukupnog) broja knjiga. Uz to je istodobno, kao što rekosmo, rastao i broj pismenih koji su se tim knjigama mogli koristiti odnosno čitati ih. Na obavezanu školu, koja će znatno povećati broj pismenih kao i razinu njihove pismenosti, još će se podugo čekati. Sve to, među ostalim, postupno pridonosi i budućem stvaranju međunarodne znanstvene zajednice. Tiskana knjiga postaje pokretač znanstvenog napretka i ukupnoga društvenog razvoja, ubrzava i olakšava protok informacije između pojedinih društvenih slojeva te udaljenih krajeva i dijelova svijeta“ (Stipanov 2010, 173). Danas u suvremenom društvu više nitko se ne sjeća kakav revolucionarni izum je predstavljao Gutenbergov tiskarski stroj te kakvim se "božanskim umijećem" smatralo ovo zanimanje. Sam izum tiska olakša je širenje i drugih novih otkrića, tehnika i ideja. Postao je snaga i potpora za stvaranje novih revolucionarnih izuma. Sve češće državne vlasti u

različitim državama se prema tiskarama (kao i nakladnicima) odnose kao prema potencijalnim leglima prevratnika koja je potrebno nadzirati i nemilosrdno kažnjavati.

Slika 3. Johannes Gutenberg - njemački tiskar i izumitelj tipografije⁹

⁹ Preuzeto sa: <https://revolutionarypeoplefromtherenaissance.weebly.com/johannes-gutenberg.html> (9. travanj 2018)

Slika 4. Ilustracija Gutenbergovog tiskarskog stroja¹⁰

Slika 5. Inkunabula Aesopus moralisatus, tiskana 1487. godine u Brescii¹¹

¹⁰ Preuzeto sa: <https://www.magicus.info/kolumna/maja-cvjetanovic-labos/dogodilo-se-na-danasnji-dan-3-veljace-1468> (9. travanj 2018)

¹¹ Preuzeto sa: <http://www.nsk.hr/konzervatorsko-restauratorski-radovi-na-inkunabuli-ezopove-basne-iz-1487-godine-u-nsk/> (9. travanj 2018)

4. Štetne i nepoželjne knjige

Ako u društvu ima puno loših, nepoželjnih i opasnih knjiga kako odlučiti kojih knjiga se treba čuvati, koje se ne smije kupovati i držati u svojim kućnim knjižnicama te koje se ne smiju preporučivati i posuđivati prijateljima? Zbog ovakvih nedoumica čuvari javnog ćudoređa dobili su ideju kojom sve knjige koje oni drže lošima i opasnima će popisati te sastaviti popis koji će pomoći ljudima da se snađu u moru knjiga. Oni su držali da kada se takav popis sastavi pomoću najpametnijih ljudi, nitko više ne može reći da nije znao da je određena knjiga za njega i društvo loša ili opasna. Tako će narod čitati samo one knjige koje su interesu ljudi na vlasti.

Zanimljivo je da antički svijet – grčki i rimski - nije poznao popise zabranjenih knjiga. Razlog tomu nije taj što u njihovo vrijeme nije bilo zabranjenih knjiga nego pak broj takvih knjiga je bio relativno malen. Svi su znali koje knjige su vlasti zabranile te su opasne za čitanje. Situacija se počela mijenjati kada su krajem starog vijeka crkveni sabori ili biskupi zabranjivali knjige brojnih heretika¹². No, crkvene vlasti bile su svjesne da manje obrazovan narod nije dobro upoznat sa sve brojnijim knjigama heretika, pa se sama po sebi nametnula misao o popisu knjiga koje su dobre za vjernika kao i o popisu onih koje je Crkva osudila kao heretičke. Prema mišljenju ovog autora, „tako je nastao tzv. *Decretum Gelasianum*, popis knjiga nazvan po papi Gelaziju. U konačnom obliku taj je popis redigiran na jednom crkvenom koncilu 496. godine. U tom popisu koji nosi naslov *De libris recipiendis et nom recipiendis* (O dopuštenim i nedopuštenim knjigama), nabrajaju se najprije knjige koje Crkva priznaje kao ispravne, a onda i one heretičke i apokrifne koje je Crkva osudila“ (Stipčević 2000, 190).

Nakon propasti Rimskog Carstva, Crkva je u potpunosti uspjela uspostaviti dominaciju nad proizvodnjom knjiga pa i nad intelektualnim životom općenito. Sa propašću Carstva ujedno je došlo do propasti školskog sustava, tako je izvan Crkve bilo vrlo malo ljudi koji su znali čitati i pisati pa više nije bilo potrebe za popisom zabranjenih knjiga jer je opasnost bila vrlo mala. No, u istočnom djelu Carstva, točnije Bizantskom Carstvu, crkvene vlasti su imale veće neprilike s opasnim knjigama što je vidljivo po čestim osudama takvih knjiga na crkvenim saborima. Zato je Crkva u Bizantu počela sastavljati popise pravovjernih knjiga kao i onih koje se nikako nisu smjele čitati. Takvih popisa bilo je mnogo, no najpoznatiji je onaj pod nazivom *Stichometria* koju je donio carigradski patrijarhat Nikifor u 9. stoljeću. S vremenom broj takvih popisa sve je više rastao, a zanimljivo je saznanje o popisu koji je sastavio Nikon Crnogorac u

¹² Heretik (lat. haeticus) naziv za osobu koja je krivovjerac, odmetnik, čovjek koji je odstupio od institucionalnoga ili pravovjernog naučavanja bilo ono vjersko, političko, ideološko i drugo. Također osoba koja ne poštuje ustaljenu normu ili pravila.

10. stoljeću koji je preveden na više slavenskih jezika već u samom srednjem vijeku. Ti popisi su bili relativno kratki, a potreba za njima je bila velika jer je Crkvi u kasnom Rimskom Carstvu i srednjem vijeku najveća opasnost prijetila od heretičkih sekta čija su učenja o teološkim pitanjima bila slična pravovjernim da su samo najučeniji crkveni dostojanstvenici ih mogli prepoznati kao opasne.

Kako je vrijeme protjecalo došlo je do sve većeg razvoja tiskarstva. Početci tiskarstva, kao što je već spomenuto, su tako vezani uz otiskivanje s pomoću pečatnjaka i reljefnih valjaka u glini i vosku. Motivacija za razvoj tiskarstva svakako je bila želja da knjiga postane dostupna što širemu krugu ljudi. Već nam je poznato da je osnove suvremenoga tiskarstva postavio Johann Gutenberg - njemački tiskar i izumitelj tipografije, 1440. godine počevši primjenjivati pomična slova i prešu za tisak. Na taj je način 1445. godine Johann Gutenberg otisnuo Bibliju u nakladi od 100 do 200 primjeraka. Prema mišljenju ovog autora, „S pojavom Gutembergove tiskarske preše dolazi do dramatičnih promjena koje će Crkvu i svjetovne vladare prisiliti da poduzmu različite mjere zaštite, uključujući sastavljanje popisa nepodobnih knjiga“ (Stipčević 2000, 191). Zanimljivo je da ni Crkva, pa ni svjetovne vlasti nisu odmah shvatili koja opasnost dolazi od izuma tiskarskog stroja, no broj knjiga koji je naglo porastao izazvao je veliku zabrinutost. Tako su upravo u 14. i 16. stoljeću "isplivale" knjige antičkih i srednjovjekovnih pisaca, koje nisu mogle pokvariti ljude sve dok su ih čitali u okviru samostanskih zidova sa čvrstim vjerskim uvjerenjima i moralnim načelima. No, kada su te knjige preplavile tržište u svom tiskanom obliku – predstavljale su veliku opasnost. Knjige Boccaccia, Ovidija i drugih pisaca lascivnih sadržaja izazivale su kod ljudi najniže ljudske strasti. Dok su knjige određenih znanstvenika, teologa, filozofa su ugrožavale i samo temelje na kojima je počivalo društvo tog vremena.

Važno je za napomenuti da prve popise zabranjenih knjiga nije objelodanila Crkva nego svjetovni vladari. Oni su prvi osjetili potrebu da zaštite svoju vlast različitim popisima što je dopušteno, a što pak nije dopušteno čitati u njihovoj državi. No, tako je nastao poprilični kaos jer je svaki vladar imao svoj kriterij pri zabrani. Prvi poznat takav popis tiskan je 1510. godine po nalogu "Carskog Visočanstva" u sveučilišnom gradu Louvainu u Belgiji, a nakon njega nastajali su i brojni drugi popisi u različitim europskim gradovima i državama. Velik broj popisa zabranjenih knjiga nastao je pak pojavom Martina Luthera i njegovih sljedbenika. Na samom početku popise luteranskih zabranjenih knjiga tiskali su svjetovni vladari, a prednjačio je u tome engleski kralj Henrik VIII. koji je sastavio popis od 18 naslova i objavio ga 1526. godine. U luteranskim knjigama kralj Henrik VIII. vidio je veliku opasnost za svoju zemlju

Englesku. Kao kaznu autore takvih knjiga dočekaao je zatvor ili smrt, a njihove knjige su javno spaljivane.

Kada pak promatramo Španjolsku, zemlju sa okrutnom inkvizicijom¹³, ovakvi popisi zabranjenih knjiga sastavljali su se već od 1540. godine. I u Španjolskoj su uvidjeli opasnost knjiga što je u njihovo vrijeme izjednačavano sa protestantskim knjigama. Zato su 1550. godine tiskali prijevod već navedenog popisa tiskanog na katoličkom sveučilištu u Louvainu, no na njega su nadodali i neke knjige domaćih španjolskih autora. U dodatku naravno dominiraju Lutherove knjige, ali zanimljivo je da pronalazimo knjige poput Kurana te Biblije na narodnom jeziku i brojne druge. Španjolci su nastavili sa sastavljanjem popisa pa je 1559. godine izašao popis po nalogu generalnog inkvizitora Ferdinanda de Valdesa u dvije debele knjige. Sastavio ga je sam Valdes uz pomoć brojnih učenih ljudi sa sveučilišta u Salamanki i Alcali. Njihov posao trajao je punih 14 godina. I ovo izdanje je sadržavalo knjige koje su bile opasne za sve kršćane, no i one koje su ugrožavale španjolske čitatelje, a to su pak bile muslimanske i židovske knjige. Ovaj opis je tiskan i poslan svim knjižnicama kao i zainteresiranim pojedincima. Španjolska nije stala ni na ovom popisu te su nastavili izlaziti brojni popisi zabranjenih knjiga. Posljednji takav inkvizicija je objavila 1790. godine.

Crkva je nastavila pratiti književnu proizvodnju i ocijenila je da postojeći popisi zabranjenih knjiga nisu dovoljni. Zato je papa Pavao IV., naredio rimskoj inkviziciji da pripremi popis koji će biti univerzalan za sve katolike. *Index librorum prohibitorum* ili Popis zabranjenih knjiga tiskan je 1559. godine te je iste godine doživio nekoliko izdanja u Francuskoj i Italiji. Ovaj popis sastavljan je od tri dijela. U prvom djelu popisa nalaze se imena autora čija se sva djela zabranjuju, u drugom djelu popisa nalaze se knjige autora koji inače nisu smatrani neprijateljima Crkve, a u trećem djelu popisa nalaze se tiskari koji su se ogriješili tiskanjem heretičkih i opasnih knjiga. No, ubrzo nakon što je popis objavljen on je postao nedostatan te je utvrđeno da će se morati popunjavati novim naslovima knjiga koje su izumom tiskarskog stroja neprestano izlazile diljem Europe. Novo izdanje *Index librorum prohibitorum* izašlo je 1564. godine. U ovom izdanju pojavljuju se i Pravila koje je donio Tridenski sabor. Pravila se sastoje od deset točaka koje će poslužiti kao polazišna točka inkviziciji za odlučivanje koje knjige i autore zabraniti te progoniti. Ona su pretiskavana u svim izdanjima *Indexa* sve do 1929. godine.

¹³ Inkvizicija (lat. inquisitio – sudbeno istraživanje, istražni postupak) je predstavljala crkveno-državni istražni postupak te kazneni sud koji je postojao i djelovao u katoličkim zemljama od 13. do 18. stoljeća. Razlikuje se rimska inkvizicija i španjolska inkvizicija. Rimska inkvizicija predstavlja crkveni sud osnovan zbog iskorjenjivanja vjerovanja i obreda koji se protive vjeri Katoličke crkve, dok španjolska inkvizicija je osnovana zbog obrane društvenih, kulturnih i religioznih vrijednosti hispanskog katolicizma.

Crkvi je sve teže bilo kontrolirati knjižnu proizvodnju i suočeni s gomilom sumnjivih i nepoželjnih knjiga došli su do zaključka da je potrebno osnovati stalno tijelo koje će se pratiti zbivanja na tiskarsko-izdavačkom području te tako moći reagirati na sve knjige koje ugrožavaju moral i autoritet Crkve. Nalogom pape Pija V. osnovana je Kongregacija za Indeks 1671 godine. Ovo tijelo je pripremalo nova izdanja *Indeksa*. No, i uz pomoć tijela kao što je bila kongregacija Crkva nije uspjela obavljati posao dovoljno brzo te stvarati nova izdanja *Indeksa*. Mnogi knjižari su se obraćali biskupima kako bi razjasnili mogu li određenu knjigu pustiti u opticaj među narod. Prema mišljenju ovog autora, „ono što je posebno otežalo posao inkviziciji bila je njezina nakana da se u *Indeks* uvrste svi pisci i sva njihova djela koja na bilo koji način govore o bilo čemu što nije bilo u skladu s crkveni učenjem. Našlo se tako u njemu prirodoslovaca, kao što je Galileo, filozofa poput Giordana Bruna, Descartesa, Spinoze i bezbroj drugih znamenitih filozofa, astronoma, liječnika, a napose književnika, od Stendhala i Balzaca do Zole i bezbroj drugih“ (Stipčević 2000, 197). Jedna vrlo velika zanimljivost je da se među zabranjenim knjigama našao i jedan popis zabranjenih knjiga. Nalazimo ga u izdanju *Indeksa* koji je bio tiskan 1774. godine za vrijeme pontifikata pape Benedikta XVI. pod naslovom *Elenco, e Catalogo, o Indice Alfabetico di tutti i libri proibiti della Santa Cibgregazione dell' Indice, dall anno 1636, dino all' anno 1655*. Na popisu zabranjenih knjiga on se pronašao zato što je bio manjkav, tj. u njemu nisi bile popisane sve knjige koje je inkvizicija već bila zabranila (Stipčević 2000).

Kao što je već navedeno, vladari su prvi počeli sastavljati popise zabranjenih knjiga, a kasnije je taj posao preuzela Crkva, no vremenom došlo je do slabljenja političke moći Crkve pa su posao izdavanja popisa zabranjenih knjiga ponovno preuzeli vladari. Tako je moguće pronaći i knjige katoličke pisaca na popisima zabranjivanih knjiga, u slučaju da je sam vladar u zavadi s Crkvom i Rimom. Jedan od primjera ovakve prakse je austrijska carica Marija Terezija koja je zaključila da popisi zabranjenih knjiga koje su donosili u njezinom Carstvu isusovci nije dostatan te je 1753. godine osnovala Cenzorsku komisiju.

Svakakvi popisi su nastajali i u 18. stoljeću. No jedna od važnijih odluka je donesena na II. ekumenskom koncilu koji je bio održan u Rimu. Na koncilu je zaključeno da se ne objavljuju nova izdanja *Indeksa* jer je bilo nemoguće ocijeniti sve knjige sa stajališta Crkve. U narednom stoljeću, točnije 19. stoljeću smatralo se da je vrijeme cenzure prošlo. No, to je bilo daleko od istine te brojne države objavljuju svoje popise zabranjenih knjiga. Prema mišljenju ovog autora, „tako je u Berlinu 1886. godine objelodanjen poseban popis socijaldemokratskih spisa koji je sadržavao 957 naslova, od kojih se 156 naslova odnosilo na časopise i novine. Nalazimo tu djela Bebel, Kautskoga, Marxa, Liebknechta, Lassalla i drugih.“ (Stipčević 2000,

199). U 20. stoljeću među ljudima je nastavilo kolati jednako uvjerenje da je vrijeme cenzure prošlo, a proučavanjem izvora utvrđeno je mnogo više popisa nego što je to bilo za očekivati za razvijenost tog vremena. Nastavili su sa praksom popisa nacionalsocijalisti u Njemačkoj odmah po preuzimanju vlasti 1933. godine. Prvobitno je sastavljen popis pod nazivom Scharze Liste – Crni popis kojeg su sastavili studenti. Sadržavao je oko 71 imena autora čija su djela bila opasnost za njemački puk. Bili su to Židovi, marksisti, pacifisti, homoseksualci i drugi. No, ubrzo je i taj popis posao prekratak te njemačka vlast nastavlja izdavati različite popise i tako provoditi cenzuru. Nakon završetka II. svjetskog rata Njemačka je bila puna knjiga koje su odavale rasistički, militaristički duh pa su savezničke okupacije morali odstraniti takva djela. Prema mišljenju ovoga autora, „prije kapitulacije Njemačke pojavile su se među Amerikancima dvojbe oko tog pitanja, i to ne zato što Nijemcima ne bi dobro došla takva terapija, već zato što je ona bila u suprotnosti s američkim uvjerenjima da svatko ima pravo čitati bilo koju knjigu, pa makar se njen sadržaj nikom drugom ne sviđa. No, kada su Nijemci potpisali kapitulaciju, čak su i Amerikanci zaboravili na svoja demokratska načela i odlučili, zajedno s Francuzima, Rusima i Englezima, počistiti temeljito Njemačku od knjiga za koje su bili uvjereni da su štetne za Nijemce, ali i druge koji su na svojoj koži osjetili posljedice trovanja Nijemaca nacionalsocijalističkom ideologijom“ (Stipčević 2000, 204). Iz svega je vidljivo da se cenzura se provodila diljem svijeta i da ne predstavlja pojavu koja će skoro biti zaboravljena i napuštena.

Streng vertraulich!
Nur für den Dienstgebrauch

Liste 1

Des schädlichen und unerwünschten Schrifttums

Gemäß § 1 der Anordnung
des Präsidenten der Reichsschrifttumskammer
vom 25. April 1935
bearbeitet und herausgegeben von der
Reichsschrifttumskammer

Stand vom Oktober 1935

Gedruckt in der Reichsdruckerei, Berlin

Slika 6. Prvi nacionalsocijalistički popis štetnih i nepoželjnih knjiga, objavljen u listopadu 1935. godine¹⁴

¹⁴ Preuzeto iz: Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja.

4.1. Index librorum prohibitorum

Index librorum prohibitorum je latinski naziv koji znači: popis zabranjenih knjiga. Predstavlja službeni popis djela u Katoličkoj crkvi koja su na bilo koji način bila u suprotnosti s katoličkom vjerom. Zbog toga ih je bilo zabranjeno čitati, trajno držati, tiskati i širiti. Prema mišljenju ovog autora, „prvi formalni popis koji je vrijedio za cijelu Crkvu objavio je Pavao IV. (1559). On se sastojao od triju alfabetski uređenih kataloga: prvi je obuhvaćao pisce čija su sva djela zabranjena, drugi određene naslove knjiga s imenima pisaca, a treći anonimna djela. Na kraju je donosio nekoliko zabranjenih izdanja Biblije i oko šezdeset izdavača heretičkih djela“¹⁵ (Internetski izvor). Sastavljen od strane službenih cenzora, Index je bio određena provedba jednog dijela nastavne funkcije rimokatoličke crkve, točnije služio je sprječavanju kontaminacije vjere ili korupcije morala kroz čitanje teološki pogrešnih i nemoralnih knjiga.

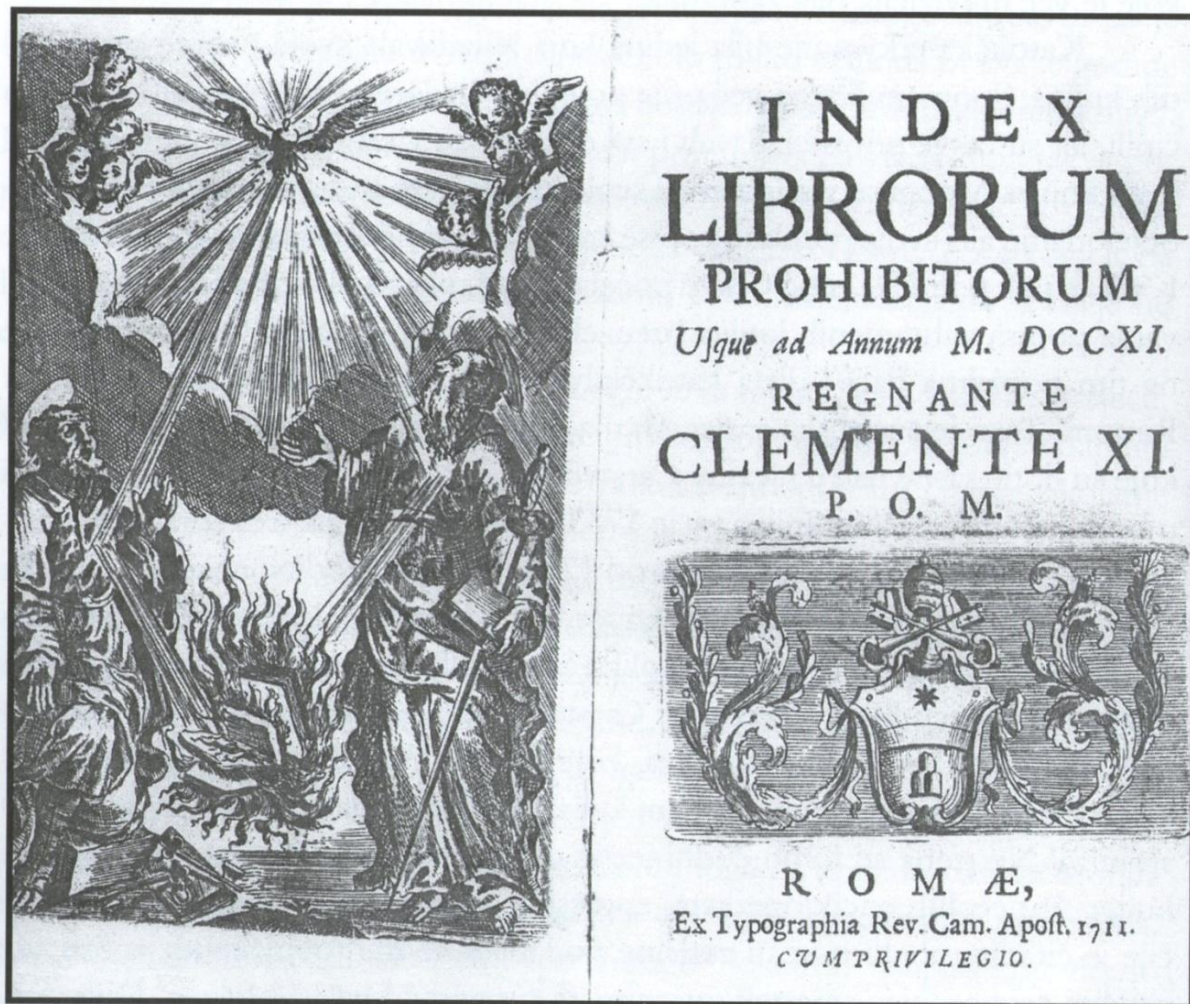
Posljednji je Index librorum prohibitorum objavljen 1948. godine, a konačno je ovaj popis ukinut 14. 6. 1966. godine i to u duhu reformi II. vatikanskoga koncila. U tablici možemo vidjeti neke od autora koji su se našli na različitim izdanjima Indexa.

Slika 7. Index librorum prohibitorum, Venecija, 1564. godine¹⁶

¹⁵ <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/index-librorum-prohibitorum/> (9. travanj 2018)

¹⁶ Preuzeto sa: <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/index-librorum-prohibitorum/> (11. travanj 2018)

Slika 8. Popis zabranjenih knjiga objavljen u vrijeme pape Klementa XI. u Rimu 1711. godine¹⁷

¹⁷ Preuzeto iz: Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja.

- Joseph Addison
- Dante Alighieri (only his Monarchia)
- Francis Bacon
- Honoré de Balzac
- Simone de Beauvoir
- Cesare Beccaria
- Jeremy Bentham
- Henri Bergson
- George Berkeley
- Thomas Browne
- Giordano Bruno
- John Calvin
- Giacomo Casanova
- Auguste Comte
- Nicolaus Copernicus
- Jean le Rond d'Alembert
- Erasmus Darwin
- Daniel Defoe
- René Descartes
- Denis Diderot
- Alexandre Dumas, père
- Alexandre Dumas, fils
- Desiderius Erasmus
- Johannes Scotus Eriugena
- Gustave Flaubert
- Anatole France
- Frederick II of Prussia
- Galileo Galilei
- Edward Gibbon
- André Gide
- Vincenzo Gioberti
- Graham Greene
- Heinrich Heine
- Thomas Hobbes
- Victor Hugo
- David Hume
- Cornelius Jansen
- Immanuel Kant
- Adam F. Kollár^[5]
- Saint Mary Faustina Kowalska
- Nikos Kazantzakis
- Hughes Felicité Robert de Lamennais
- Pierre Larousse
- Gregorio Leti
- John Locke
- Martin Luther
- Niccolò Machiavelli
- Maurice Maeterlinck
- Maimonides
- Nicolas Malebranche
- Jules Michelet
- John Stuart Mill^[6]
- John Milton
- Charles de Secondat, baron de Montesquieu
- Blaise Pascal
- François Rabelais
- Ernest Renan
- Samuel Richardson
- Jean-Jacques Rousseau
- George Sand
- Jean-Paul Sartre
- Baruch de Spinoza
- Laurence Sterne
- Emanuel Swedenborg
- Jonathan Swift
- Maria Valtorta
- Theodoor Hendrik van de Velde
- Voltaire
- Gerard Walschap
- Émile Zola
- Huldrych Zwingli

Tablica 1. Popis nekih od zabranjenih autora na Index librorum prohibitorumu¹⁸

¹⁸ Preuzeto sa: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Index_Librorum_Prohibitorum (9. travanj 2018)

4.2. Zabraniti knjige koje narod ionako ne razumije

Najveći dio knjiga koji se objavljuje, a koje njihovi autori smatraju vrlo važnima, sam narod uopće ne razumije. Sve do pojave Gutenbergovog izuma vlasti se nisu susretale s pitanjem što učiniti sa knjigama koja narod ne razumije. Razlog je što narod tog doba nije niti imao priliku se približiti takvoj knjizi te iznijeti svoje mišljenje o njezinom sadržaju. No, već u 15. stoljeću kada se tiskarski izum razvio diljem Europe i kada je broj tiskanih knjiga znatno narastao, vlasti su zaključile da polupismen narod čitajući te knjige može izazvati negativne posljedice. Tako je primjerice nadbiskup Berthold von Henneberg koji dolazi z Mainza, grada u kojem je rođena tiskarska vještina, vrlo brzo shvatio kakve opasnosti prijete neukom narodu od čitanja učenih knjiga. Zato je već 1485. godine izdao edikt o uvođenju cenzure te je došao do saznanja kako nesavjesni tiskari objavljuju prijevode *Svetog pisma* na njemački jezik i prodaju ih narodu. Prema mišljenju ovoga autora, „sljedeće je godine zabrinuti nadbiskup poslao svojim podređenim biskupima taj edikt i popratno pismo u kojem im skreće pozornost na to krupno pitanje. "Ako budemo dopustili da te iskvarene legende Svetog pisma dođu u ruke sirovih neznalica, oni će lako pasti u teške i nerazrješive greške." Među tim sirovim nezalicama Berthold je napose istaknuo žene, koje nisu nikako mogle, po njegovu mišljenju, razumjeti što u tim prijevodima piše“ (Stipčević 1994, 196). U narednom 16. stoljeću Berholdovu brigu dijelili su mnogi učeni ljudi koji su bili zabrinuti štete koja je nastala pojavom ogromne količine knjiga, koje su zbog relativno niske cijene našle put u ruke neuka naroda. Jedan od njih primjerice bio je i Giuliano de' Ricci iz Firence. Giuliano je bio član Akademije ekscentričnih iz Perzgie. On je smatrao da pojava svih loših stvari u talijanskom društvu toga vremena je posljedica čitanja loših knjige, no i onih dobrih koje narod nije mogao razumjeti te je čitajući ih donosio krive zaključke. Prema mišljenju ovoga autora, „kako je drugačije i moglo biti u to vrijeme u Italiji, pita se Giuliano, kada "svaki krpač stare obuće, ako je naučio čitati, može danas u svojim ništavnim rukama premještati djela Aristotela, Platona ili Cicerona". On kaže, a nemamo razloga posumnjati u njegove riječi jer to isto tvrde i mnogi drugi učeni i razumni ljudi toga vremena, da svaki trgovčić raspravlja o najdubljim tajnama filozofije“ (Stipčević 1994, 197).

U kontekstu cenzure dobro je spomenuti i Nadeždu Krupskaju, Ljenjinovu ženu, koja se bila zaslužna za definiranje politike prema pisanoj riječi u sovjetskom društvu. Nadžeda je zaključila da je potrebno iz knjižnica izbaciti knjige idealističkih filozofa jer narod ih i tako ne razumije te samim time su i štetne. Nisu samo idealistički filozofi se tada našli na udaru, bili su tu i klasični ruski pisci poput Dostojevskog i drugih. Namjeravala je to učiniti sa djelima Lava

Tolstoja, no ipak nije izvršila taj naum. Prema mišljenju ovoga autora, „s Tolstojevim djelima Krupskaja je dugo razbijala glavu, jer su ona nedvojbeno štetna sa stajališta novog komunističkog društva, no, s druge strane, kada je izvagala sve što je u njima loše, a što dobro, pa kad je procijenila situaciju s masama u vrijeme kada je pisala svoja razmišljanja o *Pravdi*, mudro je zaključila da neće biti prevelike štete i opasnosti po novo društvo ako se Tolstojeve knjige ipak ostave u narodnim knjižnicama“ (Stipčević 1994, 198).

Kolike su štete nastale po različite države zbog čitanja učenih djela od strane priprostih ljudi nije lako ustanoviti, ali isto tako nije teško za dokazati da su mnogima određene knjige pomutile razum te da su mnoge revolucije i društveni nemiri nastali kao posljedica čitanja knjiga.

5. Knjige na lomači

"Oni koji spaljuju knjige prije ili kasnije spaljivati će ljude." Mudra je ovo misao njemačkog književnika Henricha Heinea. Od svih načina na koje je moguće uništiti knjige, narodu je uvijek najmilije bilo javno spaljivanje. Spaljivanje se obično događalo na glavnom trgu uz nazočnost važnih ljudi tog vremena i mnoštvo naroda koje je bilo željno takvih spektakla. Obično je narod znao da će se spaljivati knjige koje predstavljaju opasnost za državu, vjeru i njih same, no da li je to bilo zbilja tako? Narod nije imao mogućnost provjere knjiga koje su bile spaljivane, jer su se vladajući dobro pobrinuli da takve knjige ne bi dospjele u ruke naroda, kako ih ne bi uznemiravali idejama koje dolaze iz takvih opasnih knjiga. Prema mišljenju ovoga autora, „Autodafe, hotimično spaljivanje biblioteka, uništavanje rukopisa – ono što nazivam biblioklastičnim nagonom, ima dugu povijest koja zacijelo seže u vrijeme neposredno nakon pojave prvih knjiga“ (Haddad 2000, 9). Knjiga i knjižnica su već stoljećima praktički srasle u čovjekovom poimanju te su postale neodvojive. Kada spominjemo knjižnicu refleksno ju povezujemo s knjigom. Prema mišljenju ovoga autora, „bez knjiga i knjižnica je zapravo nezamisliva kultura i civilizacija, svaki razvoj i napredak, većina stvaralaštva. Bez njih, bitnih i nenadomjestivih obilježja poznatih nam društava, kultura i civilizacija kroz povijest, ne samo da o tim društvima, kulturama i civilizacijama jedva da bi smo išta pouzdanije znali, već jednostavno više ne bismo mogli predočiti život i društvo, svijet u nama i oko nas, praktički sve ono što se zbiva u nama i oko nas. Zapravo bi bez knjiga i knjižnica život kakav živimo praktički (za)ostao“ (Stipanov 2010, 11).

Nije utvrđeno kome je prvom na um pala misao o javnom spaljivanju knjiga. Poznato nam je da to nije bilo moguće u Mezopotamiji i sličnim okolnim zemljama. Prvotno što je u takvim zemljama ljudska misao bila smještena između religije i državne birokracije te vrlo je malo pojedinaca koji bi se usudili napisati knjigu koja bi iskakala od ustaljenih ideja. A kada bi se i dogodilo da bi netko napisao knjigu koja iskače od ustaljenih ideja i misli, spaljivanje ne bi bila opcija jer su knjige tog vremena bile od gline, a spaljivanjem bi one još više očvrsnule i postale trajnije. Jednako tako ni u vrijeme starog Egipta nije postojala mogućnost spaljivanja napisanih djela. Ova država također je bila sazdana na način da narodu nije palo napamet napisati nešto buntovničke prirode. No, u ovom razdoblju imamo zabilježen slučaj spaljivanja knjiga. Negdje oko 2200. godine pr. Kr. gradska sirotinja izazvala je tijekom pobune požar koji je uništio državni arhiv u kojem su čuvani vlasnički popisi, a vrlo vjerojatno i knjige. No, ovo spaljivanje nije nastalo od strane vlasti faraonskog Egipta, nego kako je već ranije spomenuto od strane siromašnog naroda, koji nije znao o kakvim papirusnim svitcima je riječ. Nakon

spaljivanja u Egiptu dolazimo do značajnijih činova spaljivanja. Perzijanci tako 494. godine pr. Kr. zauzimaju grčki grad Milet i uništavaju najvrjedniju knjižnicu grčkog svijeta toga vremena. Ovaj čin za Perzijance imao je simbolički smisao, uništavanje knjiga neprijatelja značilo je uništavanje i samog neprijatelja. Prema mišljenju ovoga autora, „u antičkoj Grčkoj i u Rimskom Carstvu knjiga je smatrana nerazdvojivim dijelom autorove osobnosti, pa je uništiti knjigu u plamenu bilo isto što i uništiti samoga pisca – njegovu misao i njegovu dušu. Kako u Grčkoj, tako i u Rimu, bilo je mnogo pojedinaca koji su pisali protuvjerske, protudržavne i slične knjige koje su ugrožavale same temelje na kojima su počivale te dvije velike civilizacije“ (Stipčević 2000, 262). Tako je u Ateni u 5. stoljeću pr. Kr. zabilježeno prvo spaljivanje jedne knjige. Iako je Atenska demokracija bila za svoje vrijeme vrlo tolerantna prema različitim filozofskim idejama i književnim djelima, ono što je napisao filozof Pitagora bilo je previše. Pitagora je napisao djelo *O bogovima*, gdje je izrazio svoju sumnju u njihovo postojanje. Atenjani su skupili sve prijepise njegove knjige *O bogovima* te ih javno spalili na atenskom trgu i samog Pitagoru osudili na progonstvo. Zanimljivo je kako će u narednim stoljećima Atenjani "trpjeti" i mnogo bogohulnije misli od strane različitih filozofa, no njihova djela nisu spaljivali nego su se dičili demokracijom u kojoj svatko može pisati i govoriti što mu je na umu.

I u Rimskom Carstvu se provodilo spaljivanje knjiga, no ono je ovisilo o raspoloženju pojedinih careva prema piscima i njihovim idejama, kao i trenutačnim političkim prilikama. Jedan od primjera je naredba cara Augusta da se spale proročke knjige. Prema njegovom biografu Svetoniju tom prilikom spaljeno je više od dvije tisuće svitaka. Također za njegove vladavine senat je donio odluku o spaljivanju spisa govornika Tita Labiena, jer je napao monarhističku vladavinu cara i zbog kritičkog govora o lošim pojavama u rimskom društvu. Ovo je bilo prvi put da su nečije knjige spaljene iz političkih razloga. Rimski narod je bio šokiran ovom odlukom, a i sam Labien koji si je oduzeo život. Dolazimo i do zanimljivog saznanja u kojem za neke slučajeve spaljivanja knjiga nisu bile krive vlasti i carevi. Tako je zahvaljujući Lukijanu iz Saosate poznat slučaj koji seže u 2. stoljeće pr. Kr. Prema njemu, njegov poznati suvremenik, lažni prorok Aleksandar iz Abnotika mrzio je filozofa Epikura i njegovo učenje pa je kupio jedan primjerak njegova glavnog djela *Misli* i spalio ga na lomači usred trga u Ateni.

Kada pogledamo kršćane, oni su vodili borbu protiv knjiga poganskih pisaca, protiv knjiga o proricanju i protiv knjiga heretika – knjiga u kojima su različite vjerske sekte napadale kršćane i njihov nauk. Prvi slučaj spaljivanja knjiga kojega su izveli kršćani dogodio se još u davno apostolsko doba. Događaj je opisao apostol sv. Luka u *Djelima apostolskim*. Prema

mišljenju ovoga autora, „Opisujući boravak sv. Pavla i njegovu djelatnost širenja Kristovih nauka u starom gradu Efezu u Maloj Aziji, uspio je nagovoriti mnoge stanovnike toga grada da se okane starih vjerovanja i praznovjerja i da prigrle novu, kršćansku vjeru. Tako prema sv. Luki mnogi su obraćenici dolazili da priznaju i otkriju svoja vračarska djela, a mnogi od njih koji su se bavili vraćanjem donosili su knjige te ih spaljivali na očigled sviju“ (Stipčević 2000). Sve do 4. stoljeća kršćani su prema njihovim najopasnijem neprijatelju – hereticima – vodili borbu putem različitih pamfleta i rasprava, no u trenutku kada kršćanstvo postaje državna religija, kršćani počinju upotrebljavati najučinkovitiju državnu represiju, točnije započinju sa uništavanjem njihovih knjiga i knjižnica. Prema mišljenju ovoga autora, „u svezi s tim zanimljivo je ono što piše Rabbula iz Edesse (prva pol. V. st.) u svojim *Pravilima o životu za svećenika i redovnike*, u kojima daje jasne naputke što činiti s knjigama heretika: "Knjige heretika i njihove škrinjice za držanje knjiga tražite posvuda i kada god možete, donesite ih nama ili ih sami bacite u vatru.“ Svećenici, i ne samo oni, držali su svojom dužnošću i jednom od najvažnijih zadaća da tako postupaju, pa su uskoro plamtjele mnoge lomače diljem Europe i Bliskog istoka s knjigama neprijatelja kršćana“ (Stipčević 2000, 265). No, ipak najveća tragedija dogodila se kada su kršćani spalili Aleksandrijsku knjižnicu 391. godine. Suparništvo između nove kršćanske kulture i stare poganske cijelo je vrijeme tinjalo te u tom trenutku dolazi do kulminacije. Poganska kulture bila je osuđena na nestajanje. U Aleksandriji su se sukobila dva potpuno različita svjetonazora: poganski koji je bio intelektualno nadmoćniji i onaj kršćanski koji je imao vlast na svojoj strani. Poganski učeni ljudi su imali raznolike literarne i znanstvene interese te su predstavljali nasljednike grčko-rimske baštine, dok kršćanski učenjaci nisu imali takvo naslijeđe, ali su za sobom imali moćnu državnu vlast. Aleksandrijskom patrijarhu Teofilu knjižnica je predstavljala trn u oku te je odlučio uništiti ostatke ove poganske učenosti u svome gradu. U knjižnici su se okupljali brojni filozofi i drugi učeni ljudi, a sama zgrada knjižnice bila je svetište boga Serapisa u kojem se nalazio i muzej poganske umjetnosti, što je posebno smetalo patrijarhu Teofilu.

U većem dijelu srednjeg vijeka spaljivanje knjiga ipak nije bila toliko česta pojava. Razlog tomu svakako nije bila veća tolerancija, nego se više nije imalo što spaliti u velikim količinama. Crkva je držala kontrolu nad proizvodnjom knjiga gotovo već tisuću godina te je mogućnost proizvodnje štetnih knjiga bila vrlo mala. No, u 13. stoljeću to se počinje mijenjati. Crkvene vlasti se počinju susretati s pojavom različitih heretičkih pokreta poput katara, bogumila, albigineza i drugih, a sami time i Židovi postaju sumnjivi. Zato su ponajprije svete knjige Židova uništavane na lomačama. Prvi koji je započeo kampanju protiv židovskih knjiga bio je papa Grgur IX. Pokršteni židov Nicholas Donin uputio je na analizu židovske svete

knjige Talmud u kojoj je tvrdio da je pronašao elemente bogohuljenja koji se odnose na Isusa Krista i cijelu kršćansku vjeru. Papa Grgur IX. nakon što se uvjerio u točnost navoda židova Donina, izdao je naređenje da se skupe sve židovske knjige i javno spale. Papa je zahtijevao i od kršćanskih vladara Engleske, Španjolske i brojnih drugih zemalja da sudjeluju u kampanji protiv židovskih knjiga, što su oni i učinili. Ova pojava se proširila i na naredna stoljeća, 14. i 15. stoljeće, zahvaljujući željama sljedećih papa. U srednjem vijeku gorjele su tako i knjige albigenza i katara. Dominikanci su se najviše angažirali u borbi protiv takvih heretičkih učenja. Zanimljivu priču iščitavamo sa sarkofaga sv. Dominika. Propovijedajući protiv heretičke sekte albigenza, sv. Dominik je došao u mjesto Montreal u južnoj Francuskoj. Prepirao se sa tamošnjim albigenzima, no nije ih uspio uvjeriti da odbace svoju vjeru. Tada im je predložio da se podvrgnu ispitu vatre u kojem će bacati knjige u vatru što će pokazati valjanost ili lažnost kršćanstva i njihove vjere. U tom trenutku dogodilo se čudo, knjige albigenza gorjele su u vatri dok knjiga sv. Dominika lebdjela je u zraku nad vatrom. Za njega bio je to bio neoboriv dokaz istinitosti katoličke vjere nad herezom, no niti ovo nije pokolebalo albigenze. Sarkofag sa smrtnim ostatcima sv. Dominika koji prikazuje ovaj događaj smješten je u Bologni, točnije u samostanu dominikanaca te čest je motiv i kasnijim umjetnicima.

Slika 9. "Ispit vatre" u Montrealu. Sveti Dominik spaljuje knjige albigenza. Heretičke knjige gore, a one katoličke lebde u zraku nad lomačom. Prikaz je ovo na sarkofagu sv. Dominika u dominikanskom samostanu u Bologni. Djelo je Nikole Pisana (1267.)¹⁹

¹⁹ Preuzeto iz: Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja.

U srednjem vijeku također su završavale na lomačama knjige onih autora koji su se usuđivali napisati nešto što nije u skladu s crkvenim učenjem. Primjerice, takve je knjige pisao skolastički filozof Pierre Abelard²⁰ koji je usudio sumnjati u Sveto Trojstvo, ali je raspravljao i o drugim teološkim i filozofskim problemima. Abelard je također svoj položaj otežao vezom sa svojom mlađom učenicom Heloisom, koja mu je rodila i sina. Kazne u njegovo vrijeme bile su nemilosrdne. Vezu sa svojom učenicom platio je kastracijom te su se oboje morali povući u samostan. No, ono najgore od svega je bilo što su njegovi spisi osuđeni na crkvenim koncilima u Soissonosu i Sensu te su po nalogu pape spaljeni. Vrlo zanimljiva činjenica je da tijekom srednjeg vijeka nije zabilježeno spaljivanje knjiga antičkih poganskih pisaca. Vrlo je začuđujuće kako su se tijekom srednjeg vijeka u samostanskim skriptorijima prepisivala erotska djela Ovidija pa i brojne filozofske knjige čini sadržaj se nije slagao s kršćanskom naukom. Prema mišljenju ovoga autora, „posebno treba spomenuti mali traktat *De Monarchia* Dantea Alghierija. Taj najveći talijanski pjesnik izložio je u tom traktatu ideju o univerzalnoj monarhiji u kojoj će svjetovna vlast biti odvojena od crkvene. Ta se ideja nije svidjela Crkvi pa je kardinal Bertrando del Poggetto naredio 1329. godine da se taj spis spali. Danteov je spis preživio jer je u to vrijeme već bio prepisan u više primjeraka“ (Stipčević 2000, 270).

U doba renesanse Europa će ući u jedno od najdramatičnijih razdoblja. Dolazi do jačanja gradova i pojave sve većeg broja obrazovanih ljudi, što pak dovodi do sukoba između svjetovnih i crkvenih vlasti pa i do pojave sve većeg broja knjiga. U takvim burnim vremenima osim ljudi najviše su stradavale i knjige. Prema mišljenju ovoga autora, „kako su se slučajevi spaljivanja knjiga povećali u 15. stoljeću, postavljali su se pitanja o etici tih postupaka - treba li se osoba prisiliti da spali svoje spise, ako i dalje vjeruje da su istiniti? Koliko knjige je potrebno spaliti - samo heretičke dijelove ili čitavu knjigu? Konačno, ako bi trebalo spaliti sve knjige koje imaju netočnosti, da li bi to uključivalo i djela velikih drevnih pisaca poput Aristotela ili čak Staroga zavjeta“²¹ (Internetski izvor). Tako su se dogodila dva velika spaljivanja za 15. stoljeća u Italiji i Španjolskoj. U talijanskom gradu Firenci pojavio se dominikanac Giralamo Savonarola²² koji je bio zgrožen nemoralom i raskalašenosti Crkve. Dominikanac Savonarola

²⁰ Abelard, Pierre (rođen Château du Pallet kraj Nantesa 1079. – umro 1142. Saint-Marcel kraj Chalon-sur-Saône), francuski filozof i teolog. Imao je plemićko podrijetlo no odrekao se svog aristokratskog položaja. Otvorio je školu logike u Melunu. Podučavao je u različitim francuskim gradovima dijalektiku, a kasnije i teologiju. Svojim djelima s područja dijalektike utjecao je na srednjovjekovno mišljenje i aristotelizam. Osim teoloških djela u kojima je nastojao pomiriti vjeru i um, bavio se i etikom, pitanjima heteronornosti i autonomnosti morala.

²¹ <http://www.medievalists.net/2014/07/bern-books-middle-ages/> (11. travanj 2018.)

²² Savonarola, Girolamo (rođen Ferrara, Italija 21. 9. 1452. – umro 23.5.1498. Firenca, Italija), talijanski katolički vjerski propovjednik i politički reformator. Girolamo je bio dominikanac koji se zaređio 1476. godine u Bologni. Zbog svog puritanskog reformizma i suprotstavljanja humanističkim vrijednostima smatra se prethodnikom reformacije. Godine 1496. oglušio se na papinu zabranu propovijedanja te je protiv njega pokrenut proces kojim je

htio je popraviti taj raskalašeni kršćanski svijet, posebice papu Aleksandra VI. koji je vodio raskalašeni život. U nemogućnosti da se približi papi došao je na ideju o uništenju svih umjetničkih predmeta i knjiga koje su nastale kao proizvod te pokvarenosti. Savonarola je okupio dječake i poslao ih da pokaupе sve knjige koje je smatrao da su opasne, luksuznu odjeću, slike koje prikazuju golotinju, ogledala koja su služila za uljepšavanje, mirisna ulja i slično. Svi predmeti su doneseni na glavni firentinski trg te su spaljeni na velikoj lomači uz pjesmu dječaka, sviranje truba i frula te zvonjavu zvona obližnjih crkava. Drugo veliko spaljivanje zbilo se u španjolskom gradu Granadi gdje učeni franjevac koji je kasnije postao kardinalom i generalnim inkvizitorom – Francisco Jimenez de Cisneros, nije htio zaostajati u represiji nad muslimanima pa je naredio uništenje svih arapskih knjiga. Tako je na trgu Bibarrambla spaljeno 80.000 knjiga.

Ipak jedno od najtužnijih razdoblja povijesti knjige započelo je 10. prosinca 1520. godine kada je Nijemac Martin Luther²³ pred gradskim vratima Wittenberga bacio u oganj knjigu kanonskog prava i papinsku bulu kojom ga je papa osudio. Prema mišljenju ovoga autora, „u samoj je Njemačkoj bijes naroda protiv katoličkih crkava i samostana, ali i protiv bogatih dvoraca feudalne gospode tijekom tzv. seljačkog rata 1524.-1525. godine, imao katastrofalne posljedice za knjižni fond u toj zemlji. Seljaci su u knjigama i ispravama koje su nalazili u samostanima vidjeli podmukle neprijatelje jer je u njima bilo, prema njihovom mišljenju, zapisano sve što je skrivilo njihov bijedni život. Ako je u tim knjigama bilo što vrijedno, to su bile korice presvučene zlatnim ili srebrnim lamelama, odnosno dragima ili poludragim kamenjem“ (Stipčević 2000, 272). U ljetopisu samostana augustinaca kod Gunznurga pronalazimo informaciju kako su seljaci potpuno uništili Božju kuću i lijepu knjižnicu od 1200 knjiga. U ovim vjerskim ratovima koji su zahvatili mnoge europske zemlje, katolici su spaljivali protestantske knjige dok su protestanti spaljivali katoličke. Prema mišljenju ovoga autora, „reformacija predstavlja epohu u povijesti knjižnica. Tada su prestale postojati mnoge srednjovjekovne knjižnice, a velik broj novih u toj istoj epohi može se zahvaliti svoj postanak“ (Hessel 1977, 51). Sukladno tomu u zemljama koje su bile katoličke najviše su stradavale knjige Luthera. Za njegove knjige se smatralo da su opasne ne samo po

izopćen iz Crkve. No Savonarola je i dalje napadao papu i rimsku kuriju zbog raskalašenosti. Ipak promjenom političkih prilika, zarobljen je i podvrgnut mučenju, a u crkvenom procesu osuđen je na smrt kao heretik.

²³ Luther, Martin (rođen Eisleben, Njemačka 10. 11. 1483. – umro 18.2.1546. 1142. Eisleben, Njemačka), njemački vjerski reformator, osnivač protestantizma i središnji lik reformacije. Vrlo iznenada je stupio u augustinski samostan u Erfurtu gdje je bio zaređen za svećenika. Najprije je bio pod utjecajem duhovnog pokreta Devotio moderna, kasnije pokreta novog puta u teologiji i filozofiji. U duhu svog nauka o opravdanju ulazi u spor o oprostima. Rasprava s predstavnicima Rima vrlo brzo se proširila i na druga bitna vjerska pitanja. Luther nije odustajao od svojih teza, pa je bulom *Exsurge Domine* njegovo učenje osuđeno kao krivovjerno. Lutherov prijevod *Biblije* kao i njegovi ostali spisi su znatno utjecali na stvaranje jedinstvenog njemačkog književnog jezika.

svome sadržaju nego i po činjenici da im je on autor. Početak uništavanja Lutherovih knjiga započeo je 8. svibnja 1521. godine izglasavanjem tzv. Wormskog edikta. Tako su Lutherove knjige, knjige njegovih sljedbenika, ali i knjige koje čak nisu imale veze s Lutherom i njegovom reformacijom bačene u brojne lomače diljem katoličkih zemalja. S druge strane, kako je već navedeno, protestanti su spaljivali papinske knjige, dok obje strane spaljuju knjige antičkih baptista i slobodnih mislilaca. Vrlo je zanimljivo kako je Luther nekoliko dana nakon spaljivanja papinske bule u Wittenbergu poslao pismo Johannesu von Staupitzu u kojem je ispričao kako je prvotno oklijevao tome činu, no nakraju mu je ipak bilo drago da je to učinio. No, brzo je broj spaljivanih protestantskih knjiga toliko narastao da ga je bilo nemoguće pratiti, kao i mjesta na kojima se ovaj okrutni čin odvijao. Prema zapisima očevidca J.J. Wicka, u Zugu u Švicarskoj 1556. godine pronalazimo kako je pri tome spaljivanju doveden krvnik iz Luzerna kako bi izvršio presudu nad Lutherovim Biblijama. Dovođenje krvnika možemo iščitati na dva načina: tako se željelo utjerati strah u kosti ljudima koji bi se usudili čitati ili skrivati ovu Lutherovu Bibliju te drugi način na koji su vladajući htjeli dati ceremoniji spaljivanja knjiga staru simboliku antičkih vremena – ubojstvo.

U Italiji u 16. stoljeću inkvizicija je imala puno posla kako bi spriječila širenje luteranskih knjiga. Drastične mjere se počinju poduzimati diljem zemlje u različito vrijeme. U Veneciji se u obračun krenulo nakon što je inkvizicija reorganizirana te je 1448. godine u kući jednog knjižara pronađeno 1.400 primjeraka luteranske knjige. Ove knjige spaljene su na Trgu sv. Marka i na mostu Rialto. To su bila mjesta gdje se narod najviše skupljao i mogao prisustvovati ovoj ceremoniji spaljivanja. Knjige su gorjele na lomačama diljem Italije – osim u Veneciji knjige su gorjele i u Napulju, Milanu itd. Prema mišljenju ovoga autora, „Rimski pape, suočeni s velikom opasnošću koju su predstavljale Lutherove, Erazmove i druge knjige, i to ponajviše zbog silna zanimanja za njih koje je vladalo ne samo među učenim ljudima u Europi, već i običnom puku, pa čak i među polupismenim seljacima, izdavali su jednu za drugom bule i dekrete protiv knjiga "koje su uperene protiv časti Gospodina Boga i kršćanske vjere" – kao što je tada bilo uobičajeno govoriti o knjigama reformatora i drugih heretika“ (Stipčević 2000, 277). Zanimljiva je činjenica da su pape davale dopuštenja određenim povjerljivim osobama da iščitavaju luteranske i brojne druge opasne knjige kako bi ih upoznali i znali se boriti protiv njih. No, i ova praksa nije dugo trajala jer 1550. godine papa Julije II donio bulu kojom oduzima svima (osim inkvizitorima) privilegiju čitanja štetnih knjiga i naređuje rok od 60 dana za predaju knjiga inkviziciji.

Sredinom 16. stoljeća ponovno se centar pažnje smještaju židovske knjige. Ono što se događalo u Veneciji događalo se i u drugim kršćanskim gradovima. Posljedice za židovsku

knjigu bile su u Veneciji iznimno veće zbog mjesta koje je taj grad imao u proizvodnji židovskih knjiga. Tolerantnost venecijanskih vlasti na početku 16. stoljeća učinilo je Veneciju najjačim središtem proizvodnje židovske knjige u Europi. Dugo se Venecija opirala zahtjevima rimske inkvizicije da se proizvodnja židovskih knjiga ograniči ili zabrani. No, iz Rima su neprestano dolazili zahtjevi da se tiskanje zabrani. Povod ovakvoj zabrani bilo je tiskanje babilonskog *Talmuda* u dvije venecijanske tiskare. Tijelo koje se brinulo za rad tiskara pod nazivom 'Izvršitelji protiv psovke' odabrali su učene ljude iz Rima da analiziraju izdanja *Talmuda*. Ljudi su otkrili da u *Talmudu* ima puno opasnih misli. Tako je Papa naredio 1553. godine da se *Talmud* i druge židovske knjige spale. U kratkom vremenu na tisuće židovskih knjiga su spaljene ne samo u Veneciji, nego u cijelom kršćanskom svijetu. Kazne koje su slijedile građanima koje posjeduju *Talmud* ili neku drugu opasnu knjigu obuhvaćale u novčanu kaznu od 600 dukata, protjeravanje iz zemlje ili čak tamnica u trajanju do pet godina. Postojala je i nagrada za građane koji budu prijavili sugrađane koji posjeduju takve knjige, a ona je iznosila 400 dukata.

Prema mišljenju ovoga autora, Nekako u isto vrijeme kada je spaljivanje knjiga u Europi postala svakodnevna pojava, katolički misionari u Srednjoj Americi istim su žarom uništavali knjige koje su stvorile pretkolumbijske civilizacije na tom području. No, dok su inkvizitori u Europi morali otkriti koje knjige je potrebno spaliti, misionari koji su bili u Americi nisu imali takve probleme jer su bili uvjereni da ništa od onoga što je napisano prije dolaska španjolskih konkvistadora nije u duhu kršćanske religije i da zato treba sve uništi (Stipčević 2000). U ovakvoj praksi na drugom kontinentu najuspješniji je bio Diego de Landa²⁴. Ovaj franjevac je čvrsto odlučio da će pokorene Maye pokrstiti i privesti ispravnoj vjeri. Naučio je govoriti njihov jezik vjerujući da će tako lako uvjeriti Maye da im nema spasa ako i dalje budu vjerovali u druge bogove. No, nije imao uspjeha te je krenuo uništavati njihove spomenike. Nakon nekog vremena saznao je za vjersko središte gdje se okupljaju Maye kako bi izvodili stare vjerske obrede. U svome izvješću je napisao kako je na tom mjestu pronašao velik broj knjige koje su sadržavale laži te su ih bili prisiljeni spaliti. Na taj način Diego de Landa je uništio knjižnu kulturu Maya i sve događaje koji su bilježili iz svoje tisućljetne povijesti, kao knjige iz astronomije i matematike. Landini nadređeni su odlučili su da je spaljivanjem knjiga Maya otišao predaleko u svom misionarskom pozivu i opozvali su ga s dužnosti. Nakon toga

²⁴ Diego de Landa (rođen Cifuentes, Španjolska 1524. – umro 1579. Merida, Meksiko) španjolski franjevac. Najpoznatiji je po izvještaju o kulturi i jeziku Maya, za čije je uništavanje je i odgovoran. Rođen je u plemićku obitelj te sa 17 godina se pridružio franjevačkom redu. Svoj vjerski zanos je rano manifestirao zatraživši da bude poslan kao misionar u Novi Svijet. U Meksiku je naučio jezik Maya te je pokušavao pomoću dobrotvornog rada pomoći stanovnicima koji su bili pogođeni raznim bolestima i gladovanjem. Landa je radio puno i kao prevoditelj. Godine 1561. postao je franjevački provincijal Yucataka.

smješten je u samostan sv. Franje u Guadalajari u Španjolskoj. U samostanu je napisao povijest Yukatana. Prema mišljenju ovoga autora, „ironija sudbine da je taj uništavatelj pisane riječi Maya postao jedan od najzaslužnijih za upoznavanje njihove kulture i prošlosti. U njegovu djelu nalazimo također i dragocjene podatke koji su poslužili stručnjacima da dešifriraju njihovo pismo“ (Stipčević 2000, 280).

I u narednim stoljećima praksa spaljivanja knjiga nije nestala. Ono je pak postalo uobičajeni način borbe protiv nepoželjnih ideologija, vjera, ljudi i cijelih naroda. Mržnja prema ideološkim neprijateljima u 20. stoljeću je najviše došla do izražaja. U ovom stoljeću pojavljuje se nekoliko totalitarnih režima gdje su knjige najžešće stradale jer je to bilo vrlo učinkovito.

Prema mišljenju ovoga autora, „Deseti svibnja 1933. Hitler svoju skorašnju pobjedu i dolazak na vlast proslavlja javnom svečanošću srednjovjekovnog karaktera: u središtu Berlina podiže golemu lomaču za knjige. Pritisnut brojnim političkim i ekonomskim problemima, zlokobni Hitler navješćuje tim autodafeom novo doba. Je li ikada uistinu uočeno pravo značenje toga čina koji će obilježiti 20. stoljeće?“ (Haddad 2000, 9). Nationalsocijalisti po preuzimanju vlasti u Njemačkoj, 1933. godine odmah donose plan o spaljivanju nepoželjnih knjiga. Sve je započelo akcijom "Protiv ne-njemačkog duha" kojom su studenti, policajci i specijalne postrojbe obilazili knjižnice i izdvajali knjige odabranih autora. Tisuće odabranih knjiga odvezena su na sabirališta, a 10. svibnja 1933. godine prebačene na različite trgove diljem Njemačke. Vlasti su organizirale pravi spektakl. Konstruirane su drvene skele na kojima su se nalazili reflektori, snimatelji su se postavili na svoje pozicije, a studenti su donosili knjige i bacali ih na hrpu. Limena glazba je svirala stare germanske ratničke pjesme, dok je narod sa bakljama pjevao. Zatim su studenti bacali knjige na lomaču, a sve su još popratili i govori sveučilišnih profesora. Knjige koje su nationalsocijalisti odlučili uništiti bile su knjige Židova, socijalista, masona, pacifista, pornografske knjige, knjige anarhista, knjige homoseksualaca i brojne druge. Nationalsocijalisti su ovu praksu nažalost primjenjivali i u zemljama koje su osvojili tijekom II. svjetskog rata. Najprije su uništavali one knjige koje su se nalazile na njihovim popisima zabranjenih knjiga, a zatim i one koje su prema njima napisali "niži" narodi s manje vrijednim jezicima.

Izvan Europe, točnije u dalekoj Kini ova praksa spaljivanja knjiga je najžešće provedene od strane kineskih komunista tijekom tzv. kulturne revolucije. Crveni gardisti u klasnoj borbi kineskog društva su postavili cilj uništavanja svake političke oporbe. Svi intelektualci proglašeni su kontrarevolucionarima koje je trebalo onemogućiti. Knjige su tako predstavljale čuvar kontrarevolucionarnih i opasnih misli pa su se našle na najvećem udaru. Crveni gardisti su upadali u kuće intelektualaca te oduzimali njihove knjige. Vodila ih je misao

da ništa od onoga što je stvoreno u svijetu od europske renesanse do kineske kulturne revolucije ne vrijedi, pa su se vrlo brzo na udaru su se našle knjige na stranim jezicima. Jednako nisu podnosili ni vjerske kršćanske knjige jer su prema njima one predstavljale sve najgore što je došlo sa Zapada. U konačnici nije poznat broj knjiga koji se stradao tijekom ove tzv. kulturne revolucije, no prema informacijama može se zaključiti da su gubitci golemi. Nešto kasnije, godine 1986. u Libiji nakon oružanog sukoba između libijskih i američkih zrakoplova u zaljevu Sidra, Libijci su odlučili zaoštriti odnose sa zapadnim imperijalistima pa su pokrenuli kampanju kojom su spalili udžbenike na engleskom i francuskom jeziku. No, nisu spaljene sve knjige čime su libijske vlasti htjele iskazati svoje ogorčenje prema zapadnjacima.

Praksa spaljivanja nastavila se i u Poljskoj 80ih godina 20. stoljeća kada su se uklanjali svi simboli koji su podsjećali narod na rusku okupaciju. Što je značilo da su se i knjige našle na popisu onoga što je bilo potrebno ukloniti. Sredinom 1981. godine studenti su na glavnom gradskom trgu napravili lomaču od povijesnih knjiga. U tim povijesnim knjigama događaji su bili marksistički iskrivljeni, a događaji iz povijesti njihove zemlje Poljske prikazani sa stajališta ruske historiografije te je sve takve knjige bilo potrebno ukloniti.

Bitno je spomenuti i Albaniju. Tamo je pad komunizma osvjetljen velikim spaljivanjem knjiga najvećeg sina albanskog naroda Envera Hoxhe²⁵. U gradu Tirani u doba komunističke vladavine u središtu grada bila je smještena knjižara Flora. U toj knjižari zaposlen je bio Enver Hoxha i u njoj su se skupljali komunistički simpatizeri. U knjižari su se prodavala djela samog Envera, ali i drugih klasika marksizma. Prema mišljenju ovog autora, „godine 1991. oko 100.000 uglavnom mladih i ogorčenih ljudi srušili su najprije spomenik Staljinu koji se nalazio u glavnoj gradskoj aveniji, a onda se od te mase odvojilo oko 20.000 demonstranata i uputilo se prema obližnjoj knjižari "Flora", jednom od simbola tada već propalog komunističkog režima. Demonstranti su ušli u knjižaru, skinuli knjige s polica, izbacili ih na ulicu, polili ih benzinom i zapalili. Među demonstrantima zavladao je veliko oduševljenje jer su u tom plamenu koji je gutao knjige omrznutog diktatora, vidjeli rađanje nove Albanije“ (Stipčević 2000, 288).

Mnogi su ljudi pisali o besmislenosti spaljivanja knjiga i žalosnim posljedicama koje ovaj čin donosi. Jedan od njih je i njemački filozof i filolog Johannes Reuchlin. On se upleo u polemiku oko uništenja svetih židovskih knjiga. Dominikanci su ga zbog ovih misli proglasili

²⁵ Hoxha, Enve (rođen Gjirokastër, Albanija 16.10.1908. – umro 11.4.1965. Tirana, Albanija), albanski političar. Studirao je u francuskom gradu Montpellieru gdje je pristupio Francuskoj komunističkoj partiji. U Bruxellesu stekao je iskustvo rada u albanskom konzulatu. Pri povratku u Albaniju 1936. godine osnovao je Albansku komunističku partiju u kojoj je bio doživotni generalni sekretar. Vodio je Nacionalnooslobodilačku vojsku te je tijekom 1944. godine zauzeo sve veće albanske gradove. Tijekom svoje vladavine posve je izolirao Albaniju od svijeta pritom gušeći sve oblike neslaganja s režimom. Smatra se da je pod njegovom vlašću Albanija postala jedna od najzatvorenijih i najsiromašnijih država svijeta.

heretikom. No, ovaj sukob s dominikancima potaknuo je broje humaniste da stanu na njegovu stranu. Jedan od tih humanista je i hrvatski humanist Juraj Dragišić²⁶ koji je napisao djelo u Reuchlinovu obranu. U njemu iznosi misli kako se židovske knjige ne trebaju uništavati jer i Židovi imaju pravo posjedovati knjige koje svjedoče o njihovoj povijesti i vjeri.

Ovakve tolerantne misli koje su iznosili humanisti nažalost i dalje nisu spriječile brojne lomače za židovskim knjigama, kao što i nadalje slične misli prosvijećenih umova nisu uspjele spriječiti lomače s knjigama ideoloških i vjerskih pa i brojnih drugih neprijatelja. Vidljivo je da je ovakva praksa uništavanja knjiga se nastavila kroz povijest, a kada pogledamo na suvremeno doba ona se i tamo nastavlja, samo u manje barbarskom obliku.

²⁶ Dragišić, Juraj (rođen Srebrenica, Bosna 1445. – umro 1520. Barletta, Italija), hrvatski humanist, teolog, filozof i crkveni velikodostojnik. U rodnoj Srebrenici Dragišić je stupio u franjevački red. Godine 1469. zaređio se za svećenika. Predavao je filozofiju i teologiju u Pisi, Firenci, Rimu i Urbinu. Njegovo najznačajnije teološko djelo pisano je u Dubrovniku pod nazivom *O naravi nebeskih duhova koje zovemo anđelima*. U svojim djelima tematizira antropološku, moralno-etičku i logičku problematiku te izgrađuje vlastitu teoriju o čovjeku, svijetu i Bogu.

6. Knjižničar kao cenzor

Od početka postojanja knjižnica svi njezini osnivači poput raznih vladara, knezova, Crkvi, državne vlasti, gradova itd; uvijek su pronalazili način i opravdanje za nadziranje njihova rada, što je uključivalo usmjeravanje na njihove zadatke i podčinjavanje svojim ciljevima. Prema mišljenju ovog autora, „sve veće zaoštavanje na vjerskom, znanstvenom i kulturnom planu između katolika s jedna i protestanta s druge strane, te pojava crkvenog *Index librorum prohibitorum* (1559) dovelo je i do promjene odnosa crkvenih, a u to vrijeme u manjoj mjeri i svjetovnih vlasti prema funkciji knjižnica u društvu. Ni privatne, a kamoli javne knjižnice nisu smjele u svojim fondovima imati knjige vjerskih protivnika, kao ni knjige onih pisaca koji su osporavali crkvene dogme ili od crkve prihvaćane znanstvene istine, ili pak knjige koji su iz bilo kojeg razloga bile nepoželjne.“ (Stipčević 1992, 6). Crkva je imala stav prema kojemu korist knjižnica je da podupiru crkveni nauk. No, prema poznatim činjenicama ne može se reći da su se crkveni knjižničari uvijek toga i držali. Ovo je vidljivo u fondovima samostanskih i drugih srednjovjekovnih knjižnica koji nisu bili potpuno "čisti" od "štetnih" knjiga. Tek pojavom reformacije u kojoj su znanstvenici sve češće dokazivali neodrživost postojećih crkvenih dogmi i ustaljenih istina, Crkva je morala zauzeti jasniji stav prema zadacima knjižnice u društvu. Kao posljedica toga brojne javne i privatne knjižnice očišćene su od za Crkvu štetnih knjiga. Djelom *Index librorum prohibitorum* te djelom *Bibliotheca selecta isusovca Antonia Possevina*, Crkva je postavile čvrste granice u nabavnoj politici knjižnica i knjižničara, a time i knjižničarsku podređenost protureformacijskoj politici koju je u to vrijeme provodila.

Knjižničari su tako u svome poslu razapeti između državne, vjerske i ideološke vlasti koje određuju zadatke i usmjeravaju knjižnicu prema svojim političkim ciljevima i toga da obavljaju svoj posao u skladu sa svojom profesionalnom etikom i savjesti, što pak znači da vode autonomnu nabavnu politiku. Proučavajući mišljenja knjižničara vrlo lako dolazimo do zaključka da su oni protivnici svake cenzure te da nastoje voditi borbu protiv onih koji žele upotrijebiti knjižnicu kao sredstvo za provođenje cenzure. Prema mišljenju ovoga autora, „ne samo da knjižničari, čiji je ugled i utjecaj u društvu bio uvijek na prilično niskoj razini, nisu u mogućnosti tu svoju borbu uspješno voditi, nego su nerijetko upravo knjižničari ti koji, svjesno ili nesvjesno, vrlo aktivno sudjeluju u provođenju cenzorske politike, i to čak i tada kada to nitko od njih ne zahtjeva niti očekuje. U svoj su posao naime ugradili mehanizme koji ih nužno vode upravo tamo gdje ih žele vidjeti njihovi naredbodavci“ (Stipčević 1992, 19). Knjižničari ističu da knjižnice u kojima rade imaju brojne zadatke poput: kulturnih, religioznih, pedagoških

itd. Zbog toliko plemenitih zadataka koje su postavili si kao cilj i smisao knjižničarskog rada, ipak događa se da su određeni presuditelji za stvari koje baš i ne spadaju u knjižničarsku struku. Već samim vlastitim određenjem kao vjernici, pedagozi, pripadnici rase ili naroda oni provode politiku u svojim knjižnicama. Prema mišljenju ovoga autora, „Knjižničari, posebice u novije vrijeme, rado ističu da su protiv bilo kakve diskriminacije, protiv cenzure, drugim riječima protiv uplitanja vlasti u njihov rad. S obzirom na neospornu činjenicu da i knjižničari imaju svoja politička uvjerenja, da pripadaju različitim političkim strankama, da imaju svoja vjerska uvjerenja, ali i vjerske i druge predrasude, da imaju osobna mišljenja o, primjerice, štetnosti pojedinih knjiga ili pojedinih kategorija knjiga, teško je bez rezerve prihvatiti njihova uvjeravanja o nepristranosti u nabavnoj politici i u drugim djelatnostima u knjižnici, ali će jednako tako teško biti susresti ijednog među njima koji neće gorljivo propovijedati svoje pravo na nepristranost“ (Stipčević 1992, 19). Pitanje što nabavljati i držati u svojoj knjižnici, je pitanje koje prati knjižničare kroz cijelu povijest. No, u davnoj prošlosti to svakako nije bilo tako. Tek u 16. stoljeću jača želja među knjižničarima da se osamostale i nabavljaju građu za knjižnicu na osnovu znanstvene, umjetničke ili dokumentarne vrijednosti. Tako se u 16. stoljeću u malim naznakama vidi ono što će postati predmet mnogobrojnih teoretskih rasprava. Prema mišljenju ovoga autora, „Konrada Gesnera, autora poznate bibliografije *Bibliotheca universalis* (1545) nije posebno zanimao odnos knjižnice i društva, ali se dotaknuo pitanja informacijske uloge knjižničnih kataloga i njihova sadržaja“ (Stipčević 1992, 5). Konrad je u predgovoru svog djela branio stajalište prema kojemu bibliografija treba sadržavati sva djela bez ikakvih ograničenja osnovanih na vjerskim uvjerenjima ili mišljenjima koja su izrečena u njima te se zalagao da sadržaj knjižnice bude takav da ne isključi nijednu knjigu. Puno pravo na to osvajaju knjižničari tek u 19. stoljeću, a najviše ipak u 20. stoljeću. U navedenim stoljećima knjižničari će uspjeti izboriti autonomiju i svesti utjecaj države na rad knjižnice na podnošljivu mjeru.

6.1. Cenzura u Svijetu

Danas u mnogim zemljama postoji određena averzija prema cenzuri. Mnoge se međunarodne organizacije brinu o slobodi tiska pa i nije na odmet da se domaćoj i onoj međunarodnoj javnosti objasni kako zapravo u njihovoj zemlji cenzure i nema, čak i u slučaju kada je očigledno da ona postoji. Prema mišljenju ovoga autora, „zašto bi, primjerice, dobronamjerni i napredni pisci Zapada, koji su u vrijeme Staljinove vladavine posjećivali Sovjetski Savez, morali svojim reakcionarnim kolegama objašnjavati zašto u Sovjetskom Savezu postoji omražena cenzura, kada ona tamo uopće ne postoji! Postoji li cenzura, primjerice, u komunističkoj Albaniji? Ili u Jugoslaviji? Ne, ne postoji i ako netko misli suprotno, teško će moći dokazati ono što tvrdi, jer u spomenutim zemljama zaista ne postoji zakon o cenzuri ili pak institucija koja se zove "cenzura", odnosno, ako i postoji, kao što je to bio slučaj u Sovjetskom Savezu, za nju nitko ne zna da postoji“ (Stipčević 1994, 194). U totalitarnim – jednostranačkim društvima vrlo je lako riješiti pitanje cenzure, točnije nadziranja knjižne proizvodnje i pisaca te cirkulacije knjiga. Također dobar primjer kontrole sadržaja bile su crkva i inkvizicija, no samo u srednjem vijeku jer kasniji pokušaji su bili spriječeni od strane njezinih sve brojnijih protivnika. No, poricanje postojanja cenzure u nekoj državi potrebno je iz mnogo razloga. Najprije nepostojanje cenzure u određenoj zemlji daje pravo da se diči pred ostatkom svijeta o slobodi koja se u njoj provodi. Ta zemlja se diči potpisivanjem međunarodnih konvencija o slobodi tiska i na dalje suprotstavlja se onima koji ograničavaju slobodu, a neprestanim ponavljanjem slobode svoje zemlje neke će i uvjeriti u istinitost te tvrdnje. Ne rijetko se događalo kroz povijest da su se sami cenzori pokajali. Za primjer možemo uzeti Gilberta Mabotta koji je radio kao cenzor u Londonu, a zatim je pod utjecajem borbe koja se vodila protiv cenzure u Engleskoj odlučio podnijeti ostavku. U obrazloženju je ponovio kritike koje su protiv cenzure postavili njezini protivnici. Prema Mabbottu, ono što rade cenzori je ilegalno i nepravedno, a cenzuru smatra mehanizmom za održavanje monopola vlasti. Prema mišljenju ovoga autora, „ne treba posebno naglasiti da takvi razočarani cenzori, koji k tome žele da svijet dozna za njihovo razočarenje, nanose golemu štetu profesiji koju su obavljali i da tjeraju vodu na mlin onima kojima smeta bilo koja mjera što ih državne vlasti poduzimaju protiv knjiga štetnih po društvo i njihovih autora“ (Stipčević 1994, 195).

Istraživanja koja su provedena u Sjedinjenim Američkim Državama 70ih i 80ih godina 20. stoljeća pokazala su svojim rezultatima vrlo visok postotak ljudi koji se zalažu da se iz javnih knjižnica izbace knjige u kojima se govori o komunizmu, militarizmu, ateizmu, homoseksualizmu, rasizmu, seksu i sličnim ideologijama. Prema mišljenju ovoga autora, „tako

je jedna anketa otkrila da 55% ispitanika drži da iz javnih knjižica valja ukloniti komunističke knjige, da 64% njih traži da se izbace knjige u kojima se propagira homoseksualnost itd., (Stipčević 1994, 195). Prema ovakvim rezultatima moguće je zaključiti kako narod podržava izbacivanje iz knjižnica onih knjige za koje smatraju da svojim sadržajem ugrožavaju temelje društva, a samim time taj isti narod podržava i želi provoditi cenzuru. Prema mišljenju ovoga autora, „u mnogim zemljama takva istraživanja nisu ni obavljena, a ne treba ih niti obaviti, jer se s priličnom sigurnošću može pretpostaviti da rezultati ne bi bili bitno drugačiji od onih u Sjedinjenim Američkim Državama,, (Stipčević 1994, 195).

6.2. Kako spriječiti objavljivanje štetnih knjiga

Vlasti će mnoge neugodnosti izbjeći ako uspiju spriječiti pojavljivanje knjige koja bi svojim sadržajem unijela nemir u narod ili ugrozila stabilnost države. To znači da borbu protiv štetne knjige treba započeti prije njezina nastanka. Prema mišljenju ovoga autora, „to znači da državne, vjerske i druge vlasti moraju poduzeti sve što je u njihovoj moći da se takva knjiga ne napiše, da se ona ne prepisuje, ne tiska ili na drugi način umnožava. Povijest nas uči da je vlastima to mnogo puta uspjelo i --- kada se to dogodilo, daljnjih neprilika s knjigom nije bilo“ (Stipčević 1994, 7). Vlasti su tako razradile sustave mjera za sprječavanje štetnih i opasnih knjiga. Jedan od takvih savršenih sustava razradili su Kinezi već u 3. st. pr. Kr. Ovaj sustav je funkcionirao tako savršeno da nije postojala mogućnost da netko napiše i tiska knjigu koje su bile u suprotnosti sa mislima carskog dvora. Ovakvim sjajnim cenzorskim sustavom može se pohvaliti i Stari Egipat. No kada govorimo o Europi, osim kratkotrajnih pokušaja nije se uspjelo stvoriti ni približno efikasan sustav kontrole knjižne proizvodnje. Ovo se odnosi čak i na srednji vijek, kada je Crkva bila ta koja je nadzirala sve faze nastanka knjige. Poznato je da se nije uspjelo spriječiti npr. prepisivanje djela antičkih pisaca i to čak unutar samostanskih zidova. U kasnijim razdobljima, u humanizmu i renesansi – nakon Gutenbergova otkrića, praktički je više bilo nemoguće razraditi sustav nadzora koji bi jamčio da se neće pojaviti štetne knjige na tržištu. Prema mišljenju ovoga autora, „Ne može se reći, da crkvene i državne vlasti toga vremena nisu učinile sve što su trebali i što su mogle učiniti da se pojava takvih knjiga osujeti. Osim toga, ne može se osporiti činjenica da je mnogo toga ipak učinjeno i da je spriječeno objavljivanje mnogih po društvo i vjeru opasnih knjiga, no često oprečni interesi različitih europskih država i državnica, ideologija i vjera, ometali su stvaranje jedinstvenog i učinkovitog sustava koji bi mogao djelovati na cijelom kontinentu i koji bi tako spriječio da se tiska knjiga koja u jednoj državi može biti potpuno nedužna, a u drugoj ta ista knjiga može izazvati teške političke i društvene potrese“ (Stipčević 1994, 8). Neki od najčešćih tehnika kojima su se u prošlosti vlasti poslužile u sprječavanju pojave štetnih i opasnih knjiga su: preventivna cenzura, zapljena rukopisa, nadzor nad radom tiskara i nadzor nad nakladnicima.

Preventivna cenzura bila je jedna od najučinkovitijih za vladare. To je cenzura koju crkvene ili državne vlasti provode prije nego se rukopis pošalje u tiskaru. Prvi oblici preventivne cenzure zabilježeni su na početku europskog srednjeg vijeka pa sve do 15 stoljeća. Crkva nije nikakvim dekretima ili na neke druge načine naređivala autorima da svoje rukopise predaju na čitanje crkvenim vlastima prije objavljivanja, nego su to oni činili sami. Jedan od primjera je Vilim od Svete Ljubavi, filozof i teolog koji je u jednom spisu žestoko napao

dominikance i franjevce što je razljutilo papu Aleksandra IV, koji je zato i osudio njegove spise. Zatim je Vilim napisao novo djelo *Collectiones catholicae* koje je 1266. godine poslao novom papi Klementu IV, želeći se tako unaprijed osigurati od mogućih prigovora. Kako nam je već poznato u to vrijeme crkva je držala apsolutni monopol nad proizvodnjom knjiga, no taj savršeni sklad prekinut je izumom tiska. Tada postaje nemoguće natjerati pisca da sam dostavi svoj rukopis kako bi Crkva procijenila da li je napisano djelo dobro ili se protivi interesu Crkve. Stoga su crkvene i svjetovne vlasti bile prisiljene različitim dekretima i zakonima prisiliti pisce da se pridržavaju takve prakse. No, vrlo brzo su autori pronašli način kako bi zaobišli odredbe Crkve. Autori koji su htjeli izbjeći nadzor crkvene cenzure u svojoj zemlji vrlo lako su mogli rukopis predati na tiskanje u nekoj drugoj zemlji, tako su i dalje nastajale tiskovine koje su štetile vjeri i državi. Primjerice jednu od štetnih tiskovina objavio je Hrvat Andrija Jamometić²⁷. Jamometić je teško optužio papu Siksta IV. zbog raskalašenog života u rimskoj kuriji. Spis – pamflet naravno nije tiskan je u Rimu ili nekom drugom gradu u Italiji gdje se u to vrijeme nijedan tiskar nije usudio tako što tiskati, već je tiskan u Baselu u Švicarskoj. Prema mišljenju ovoga autora, „s vremenom će mnogi vladari doći do zaključka da je preventivna cenzura ipak najdjelotvornija od svih drugih, jer osigurava društvo od pojave štetnih knjiga. Stoga su donosili zakone koji su bili mnogo detaljniji, i stoga mnogo djelotvorniji, od onih koje su crkva te pojedini knezovi i gradovi donosili u XV. i XVI. stoljeću“ (Stipčević 1994, 11). Nadalje u 20. stoljeću su određene države ustanovile takvu prethodnu cenzuru da se nikako nije moglo dogoditi da se neka knjiga može tiskati bez prethodne provjere i odobrenja. Prema mišljenju ovoga autora, „duga povijest preventivne cenzure nedvojbeno pokazuje da pametna politika preventivne cenzure, vođena taktično prema piscima, može biti od neprocjenjive koristi za državu. Posebno naglašavamo sintagmu "pametna politika", jer je dokazano da sirovi propisi koji omogućavaju birokratskim mediokritetima da pokažu svoju aroganciju prema piscima i nakladnicima nanose mnogo više štete negoli koristi.“ (Stipčević 1994, 12).

Sljedeći oblik kojim su se vlasti koristile bila je zapljena rukopisa. Vlasti su na lak način dolazile do informacije piše li određen autor knjigu koja bi mogla izazvati neprilike u državi ako bude objavljena. Najčešći izvor informacije bio je upravo sam autor, koji je uvijek govorio o svojoj knjizi svojim prijateljima i znancima. Nakon što je policija došla do obavijesti, na brz i

²⁷ Jamometić, Andrija - hrvatski teolog, diplomat, humanist, dominikanac i nadbiskup (rođen Krbava, 1420. – umro Basel, 12. 11. 1484). Na državnom saboru koji je održan u Nürnbergu 1481. godine je tražio jedinstveno djelovanje europskih zemalja protiv Osmanlija. Usprotivio se nepotizmu i razvratu na dvoru pape Siksta IV., koji ga je dao zatvoriti u Anđeosku tvrđavu, no ubrzo je na carev zahtjev oslobođen. Gradska ga je uprava konačno na papin i carev zahtjev stavila u zatvor 1482. godine. U zatvoru je nakon papine smrti pronađen obješen te mu je tijelo mu bačeno u Rajnu.

efikasan način je morala reagirati. Jedan od primjera ovakve prakse vidljiv je na ukrajinskom piscu Jurju Badyzou. On je udaljen iz jedne nakladničke kuće u Kijevu što je rezultiralo njegovom knjigom od 1400 stranica u kojem na neprijateljski način govori o kulturnim prilikama u sovjetskoj republici Ukrajini. Policija je saznala za njegovu knjigu, provalila u autorov stan i oduzela mu rukopis. Međutim Badyzou je odlučio ponovno napisati djelo koje mu je policija opet oduzeto, te je na osnovi članka 62. ukrajinskog kaznenog zakona osuđen na sedam godina zatvora i pet godina progona. Protiv ovog događaja na Zapadu se digla poprilična pobuna, no za Ukrajinu je to bilo manji problem nego da je Badyzou uspio dovršiti rukopisi i prokrijumčariti ga na Zapad gdje bi bio tiskan. Prema mišljenju ovoga autora, „u svim slučajevima kada je vlast uspjela doznati da ti neki pisac potajno piše protudržavni spis i kada je na vrijeme taj spis zaplijenila, korist po vlast bila je neusporedivo veća od neprilika koje su nastale kao posljedica te zapljene“ (Stipčević 1994, 14). Nakon zapljene rukopisa postavlja se pitanje što učiniti sa zaplijenjenim rukopisima? Jedan od načina je da se zaplijenjeni rukopisi umjesto najčešćeg spaljivanja, spremaju u arhiv gdje se čuvaju na sigurnom. Jedan od takvih primjera vidljiv je još 745. godine kada je papa Zaharija odlučio lažno djelo *Nedjeljna poslanica* umjesto spaljivanja pohraniti u svoju arhivu. Stvar je mudrosti samog vladara kako će postupati u određenim slučajevima, jer postupak pape Zaharije svakako ima dobrih i loših strana. Poznati su slučajevi kada rukopisi koji su se čuvali budu nakraju objavljeni kao *corpus delicti*. To se najčešće događa u slučaju društvenih prevrata. Prevratnici koji se nađu na vlasti će rado koristiti zaplijenjene rukopise kao sredstvo diskreditacije politike koju su srušili. No, čak na vlast ne mora doći netko drugi da bi zaplijenjeni rukopisi bili objavljeni. Na vlast može doći i nasljednik nekog vladara koji se želi iskazati kao demokrat, slobodouman čovjek pa iz arhiva izvlači rukopise kojima će dokazati da je njegov prethodnik bio protivnik slobode mišljenja i slično, za razliku od njega. Jedan od primjera se dogodio u ne tako dalekoj prošlosti, točnije 80ih godina 20. stoljeća u SSSR-u. Gorbačov je otvorio bunker iz kojeg je izvlačio rukopise Vladimira Dudinceva, Antolija Ribakova, Vasilija Grosmana kako bi ocrnio Staljina. Gorbačov je ovim potezom dobio važne političke bodova među intelektualcima, posebno onima na Zapadu, ali je na neki način otvorio Pandorinu kutiju iz koje je iznesena sva mržnja i zlo koje se u narodu nakupljalo desetljećima. Prema mišljenju ovoga autora, „zanimljivo je da u pogledu načina kako treba postupati sa stvarno ili potencijalno opasnim knjigama u rukopisu tijekom povijesti vladari nisu znali uvijek naći prava i situaciji primjerena rješenja. Tako se u Veneciji nizom dekreta, kojima je utvrđen postupak za one rukopise za koje su ovlaštene cenzori zaključili da su loši i da im ne treba dati imprimatur, tj. odobrenje da se tiskaju, predvidjelo da se rukopisi imaju vratiti autorima, ali uz upozorenje, da taj rukopis ne smiju dati

drugim cenzorima na ocjenu. Time su cenzori, zapravo, zabranili tiskanje knjige, ali je rukopis ipak završio u rukama autora“ (Stipčević 1994, 16). Ovdje je vlast pogriješila jer su autori našli načina kako bi ipak tiskali svoj rukopis. Neki od načina kojima su se autori koristili bilo je tiskanje pod lažnim imenom ili pak sitne promjene sadržaja. Zbog takvih situacija ipak je u ovom obliku cenzure najbolje za prijašnje vladare knjige držati u arhivima, a onoga trenutka kada postoji opasnost da rukopis dođe u pogrešne ruke najbolja odluka bilo je spaljivanje.

Oblik kontrole koji dolazi sljedeći na red bio je nadzor nad radom tiskara. Dokle su tiskari bili ujedno i nakladnici, samim time odlučivali koji će knjigu tiskati, vjerskim i državnim vlastima je bilo jednostavno nadzirati knjižnu proizvodnju nego u kasnijim vremenima kada su se ove dvije struke odvojile. No, kad su nakladnici postali odgovorni za sadržaj knjige koju su tiskari tiskali, vlast i dalje ima obvezu nadzora nad radom tiskara. Nešto kasnije od izuma Gutenbergovog tiskarskog stroja (jer u to vrijeme nikom nije palo na pamet tiskati štetnu knjigu), tiskari su otkrili da mogu dobro zaraditi ako tiskaju knjige protucrkveng, protudržavnog i pornografskog sadržaja. Kako je već poznato da je broj knjiga počeo vrtoglavo rasti, crkvene i svjetovne vlasti našle su se pred važnom i teškom zadaćom. Morali su obuzdati pohlepu tiskara za lakom zaradom, točnije morali su spriječiti da se plemenita djelatnost profanizira i iskoristi protiv njih. Razmišljanja vlasti o ovome problemu moguće je shvatiti iz riječi Napoleona. Prema mišljenju ovoga autora, „on govori kako je tiskarstvo oružje koje ne smije doći u bilo čije ruke, odlučuje da se tiskarstvom ne može baviti bez povlastica i prisega, a broj tiskara određen je za svaki departman. Za njega tiskanje nije trgovina i zato za rad nije dovoljna obična obrtnica. Ovo je bilo zvanje od političkog interesa, pa je o tome politika i odlučivala“ (Stipčević 1994). Napoleon je i sam bio svjedok kobnih posljedica nekontrolirane slobode tiska. U godinama nakon što je srušena monarhija i proglašena Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, točnije 1789. godine u Francuskoj je nastupila anarhija na području tiskarstva. Neznalice su osnivale tiskare u kojima su polupismeni ljudi tiskali svoje knjige i novine. U desetak godina u Francuskoj je izlazilo oko 1350 novina u kojima se svašta pisalo, što je predstavljalo opasnost za novu vlast. Oblici nadzora nad radom tiskara su: obveza dobivanja dopuštenja za tisak, nadzor nad planovima tiskara, iznenadni posjeti tiskarama, tjeranje tiskara da rade u određenim četvrtima grada ili u određenim gradovima, ograničenje broja tiskara, ograničenje isporuke papira, obvezni primjerak, zabrana rada ilegalnim tiskarama, nadzor nad pisaćim strojevima, nadzor nad radom ciklostila i fotokopirnih aparata, tiskari kao cenzori, obveza navođenja imena tiskara i mjesta rada njegove tiskare.

Posljednji oblik kontrole bio je nadzor nad nakladnicima. Ovaj se oblik provodio u novije doba. Nakladnici su se odvojili od tiskara tijekom 16. stoljeća. Tada su se vlasti našle

pred pitanjem identifikacije pravog krivca u slučaju pojave štetnih i opasnih knjiga. Prema mišljenju ovoga autora, „tiskari su tvrdili da su oni sam tehnički servis nakladnika, nešto kao obrtnik koji je dužan za naručitelja izraditi što kvalitetniju cipelu, a hoće li tu cipelu obuti lopov ili pošten čovjek, ne tiče se tiskara niti je on za to odgovoran“ (Stipčević 1994, 36). Odvajanjem ove dvije struke za vjerske i svjetovne vlasti posao otkrivanja nastanka štetnih knjige se znatno zakomplicirao jer je nakladnika mnogo teže identificirati nego tiskara. Objaviti knjigu može registrirano nakladničko poduzeće kojeg je lako nadzirati, no kada se izdavanjem knjiga počnu baviti oni koji nisu registrirani kao izdavači (npr. privatnici, znanstveni instituti, muzeji, društvene i političke organizacije, gospodarska poduzeća itd.), situacija se znatno otežava. Prema mišljenju ovoga autora, „prepun je svijet danas koje kakvih izdavača, koji nisu nigdje registrirani kao takvi, ali koji imaju novaca i objelodanjuju knjige koje nerijetko ne podliježu nikakvoj preventivnoj kontroli, odnosno kontroli kakvoj podliježu pravi, registrirani nakladnici“ (Stipčević 1994, 36). Države svjesne opasnosti koja prijete od neprijateljskih i nesavjesnih nakladnika kao najbolji način kontrole knjižne proizvodnje koristili su nadzor nad radom tiskara. Jedan od primjera vidljiv je u Jugoslaviji gdje su komunističke vlasti zakonom naredile tiskarima da prve tiskane primjerke knjige i drugih publikacija, šalju javnom tužitelju koji odlučuje daljnju sudbinu djela. No, zakonima nije uvijek moguće ostvariti svoje ciljeve pa su se države koristile i drugim mogućnostima. Mogućnosti kao što su: obveza registriranja nakladnika, nadzor nad izdavačkim planovima, kadrovska politika u izdavačkim poduzećima, urednik kao cenzor, recenzenti kao cenzori, uskraćivanje i davanje financijske potpore, pisane upute uredništvima, usmene upute, kodeksi nakladnika o ne tiskanju loših knjiga, kazna za neposlušne nakladnike i urednike.

6.3. Korist i potreba za cenzurom

Ljudi koji nisu na vlasti i ne nose teret odgovornosti za dobrobit zemlje najčešće osporavaju državi i njezinim organima propisivanje što se ne smije pisati, čitati, tiskati. Prema mišljenju ovog autora, „korist od cenzure očigledna je svakome tko slijepo ne mrzi vlast i kojemu stoga mržnja ne oduzima moć da objektivno prosuđuje prednosti cenzure za dobrobit države i naroda koji u njoj živi. Obično ti zaslijepljeni fanatici shvate korist i neophodnost cenzure tek ako im se posreći da i sami dođu na vlast“ (Stipčević 1994, 190). Primjer toga možemo vidjeti i kod vladara poput Napoleona, Lenjina i drugih. Oni su shvatili tek kada su došli na vlast kakvim se opasnostima izlaže njihova država kada bi se tolerirala sloboda tiska za kakvu su se zalagali kad su bili u opoziciji. Prema mišljenju ovog autora, „njihovu nedosljednost sjajno je objasnio Benito Mussolini koji je izrekao da u totalitarnom režimu, a takav mora biti režim koji se rodi iz revolucije, tisak je sastavni dio tog režima i snaga u njegovoj službi. Govori da je talijanski tisak slobodan jer služi jednoj ideji i jednom režimu. Slobodan je jer u okviru zakona koje je režim donio može obavljati ulogu nadzornika, kritičara i pokretača“ (Stipčević 1994). Postoji mnogo pozitivnih i negativnih strana cenzure u društvu. Kao jedan od pozitivnih argumenata za postojanje cenzure možemo navesti korisnost prema autorima. U interesu je samog autora da postoji cenzor koji će pročitati njihove rukopise i upozoriti ih na pogrešne podatke, neprecizne formulacije i određene misli koje bi mogle naštetiti samom autoru kada bi se pronašle u njegovoj tiskanoj knjizi. Osoba koja će pregledavati djela autora ne mora se nazivati cenzorom, jer je to naziv koji u ušima grubo zvuči, pa je bolje ovu osobu nazvati recenzentom. Drugi pozitivan argument odnosi se na to da i sami autori ponekad ne znaju što se smije pisati, a što ne. Zato je vrlo dobro da se na zahtjev autora ili uredništva nakladničkog poduzeća cenzuriraju njihovi spisi. Primjer ovakve prakse možemo vidjeti kada je opozicijski list *Obzor* u Zagrebu krajem 19. stoljeća trpio goleme štete jer su vlasti svakodnevno plijenili članke. Odlučili su potom obratiti se banu Khuenu-Hedervaryju ne bi li uveo cenzuru. Tako je uredništvo *Obzora* znalo koje granice ne smije prekoračiti.

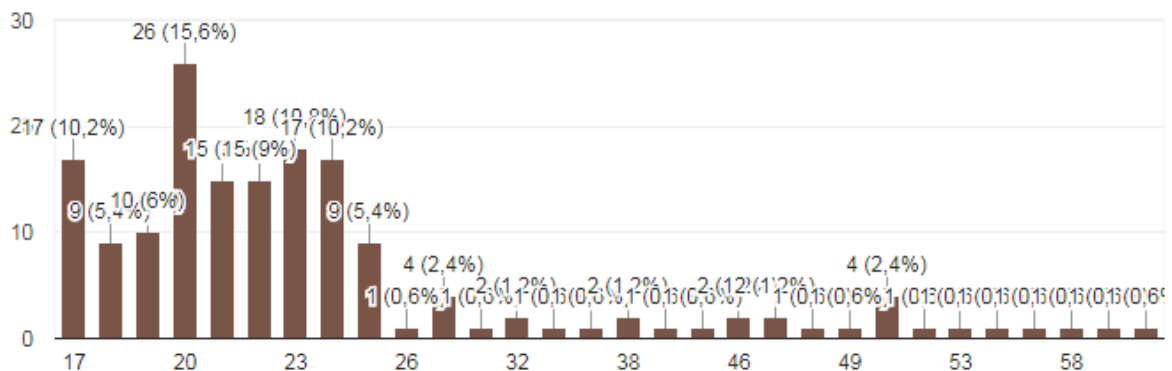
Protivnici cenzure će pak kao najjači argument protiv navesti kočenje razvitka znanosti, književnosti, tehnologije i umjetnosti – točnije cijelog ljudskog društva. O ovom argumentu možemo govoriti na primjeru Španjolske i njihove inkvizicije. Djelo Juana Valera, 'Utjecaj inkvizicije na dekadansu španjolske književnosti' bavi se upravo ovom temom. U svome djelu Valera je nabrojao što je skrivila španjolska inkvizicija, koliko je knjiga uništila, koliko je pisaca upropastila te koliko mogućih knjiga nikada nije napisano zbog pritisaka od inkvizicije.

Studija koje iznose jednake tvrdnje, ne samo o španjolskoj znanosti i književnosti nego i drugih europskih zemalja, ima na tisuće. Prema mišljenju ovog autora, „no, da nešto nije s tim optužbama u redu, zna svatko tko ima elementarno znanje upravo o španjolskoj književnosti i znanosti od XV. stoljeća, kada je inkvizicija uspostavila potpun nadzor nad književnom proizvodnjom u toj zemlji, pa do kraja XVII. stoljeće, kada je njezina moć na zalasku. Pa upravo je to vrijeme najvećeg procvata španjolske književnosti!“ (Stipčević 1994, 191). Baš u tom vremenskom razdoblju Španjolska je dala sjajne autore poput Lope de Vega, Cervantesa, Calderon de la Barca, Tirso de Molina i brojne druge. Nikako se ne može osporiti da je španjolska inkvizicija brojne autore i učenjake onemogućavala u radu, no nemoguće je točno ustvrditi da li je španjolska znanost i književnost siromašnija što bi bila da nije bilo inkvizicije. Isto tako vrlo je zanimljivo da Španjolci dolaskom Napoleona u 19. stoljeću te njegovim nasilnim ukidanjem inkvizicije i cenzure nisu bili naklonjeni. Imali su i sami predosjećaj da će sloboda tiska stvoriti nemire u glavama pisaca kao i u društvu općenito. Zato su mnogi učeni ljudi pisali traktate u kojima su dokazivali važnost cenzure za zemlju. Tako su upozoravali na mogućnost nastanka anarhije u društvu, moralne i intelektualne razuzdanosti i opasnih posljedica koje će nastati u Španjolskoj.

7. Analiza ankete 'Poznavanje pojma cenzure'

U radu je analizirana anketa na temu „Poznavanje pojma cenzure“, koja je provedena putem interneta na uzorku od 167 ispitanika. Cilj ovog anketnog istraživanja bio je dobiti uvid u poznavanje samog pojma cenzure od strane opće javnosti. Anketni upitnik se sastojao od 8 pitanja: 5 pitanja zatvorenog tipa i 3 pitanja otvorenog tipa. Upitnikom se pokušalo saznati poznavanje pojma cenzure, definicija pojma cenzure, potrebitost cenzure, provođenje cenzure u knjižnici, pozitivnost ili negativnost učinaka cenzure te primjer cenzurirane knjige.

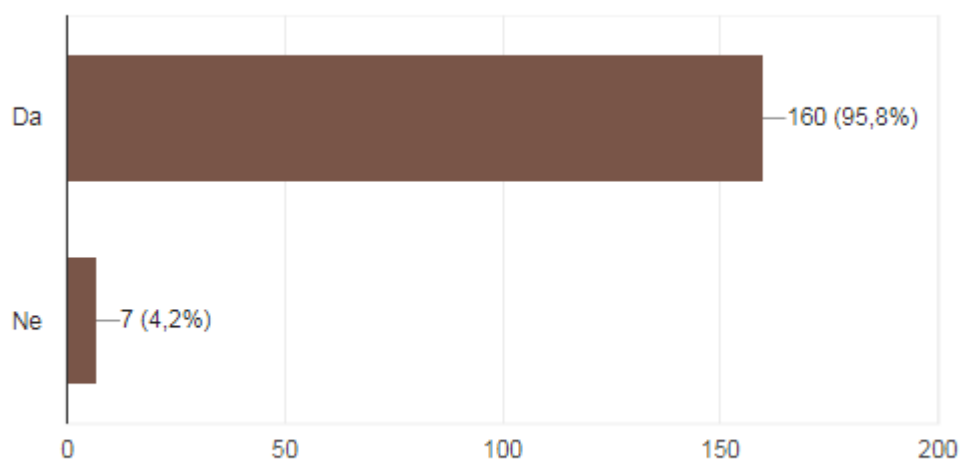
1. pitanje: Dob? (u godinama)

Grafikon 1. Dob ispitanika

Na ovo pitanje otvorenog tipa najveći broj ispitanika, njih 26 (15,6%) odgovorio je da imaju 20 godina. Zatim 18 (10,8%) ispitanika od 23 godine. Po 17 (10,2%) ispitanika od 17 i 24 godine. Broj od 15 (9%) ispitanika od 21 i 22 godine. Po 10 (6%) ispitanika od 19 godina, 9 (5,4 %) ispitanika od 18 i 25 godina. Po 4 (2,4%) ispitanika od 27 i 50 godina. Po 2 (1,2%) ispitanika od 32, 38, 46 godina. Ostali broj ispitanika godina vidljivih na grafikonu zauzima 0,6%.

2. pitanje: Jeste li upoznati s pojmom cenzure?

Grafikon 2. Poznavanje pojma cenzure

Na ovo pitanje zatvorenog tipa 95,8% ispitanika je odgovorilo potvrdno, točnije čak njih 160. Ostalih 4,2%, točnije sedam ispitanika nije upoznato s pojmom cenzure.

3. pitanje: Što je cenzura po Vašem mišljenju?

Ne znam (6)
Zabrana (4)
Zabrana slobode izražavanja (4)
Nadziranje slobode izražavanja (3)
ne znam (2)
Prikrivanje neprimjerenih sadržaja (2)
Uklanjanje ili promjena oblika nedopuštenog sadržaja
Zabrana prikazivanja određenog materijala javnosti
Zabrana iznošenja stava, mišljenja...
Podaci koji se ne žele pustiti u javnost
Kontrola i nadzor nečijeg mišljenja i slobodnog izražavanja.
Zabrana objavljivanja knjiga

Tablica 2. Definicija cenzure

nadziranje izražavanja i objavljivanja razlicizih sadržaja
Zabrana izdavanja neke knjige, pisanja o nečemu npr. u novinama, govora o nečemu što neide u korist državi ili se kosi s nečjim mišljenjima najviše onih koji su na vlasti, crkve i sl.
Ograničavanje objavljivanja, odnosno prikrivanje određenih informacija i situacija
kritičko ispitivanje
Uklanjanje neželjenog sadržaja
Namjerno prikrivanje nečega što može, ali i ne mora biti kontroverzno.
Postupak provođenja kontrole nad sadržajem koji se objavljuje u javnosti.
Glupost :)
Prikrivanje neprikladnog sadržaja
uskraćivanje osobnog mišljenja
Zabrana isticanja nekih stvari...
Uklanjanje neprimjerenog sadržaja

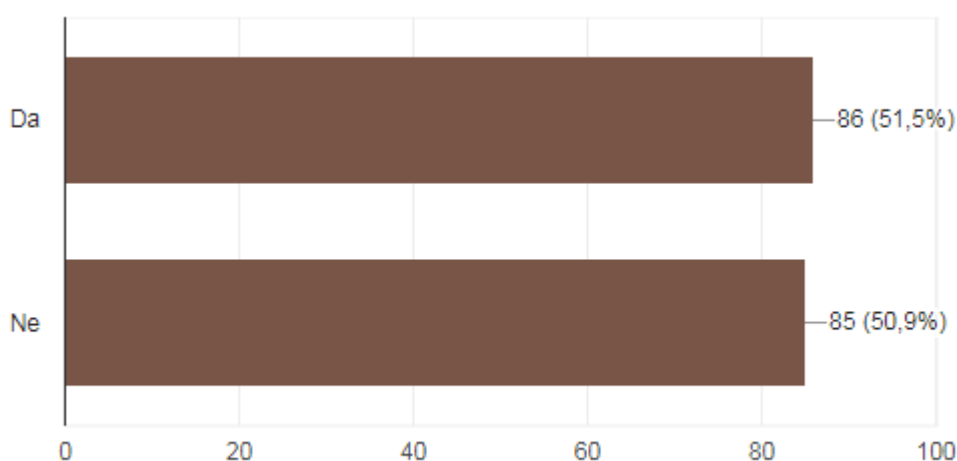
Tablica 3. Definicija cenzure

Uklanjanje neprimjerenog sadržaja.
Nadziranje nad pisanim i drugim oblicima govora.
Prilagođavanje sadržaja kako bi bilo prihvatljivije
Kontrola slobode govora
Zabrana ili smanjivanje vidljivosti određene ideje.
Kontrola nad medijima
Smanjenje ili pokrivanje određenog dijela sadržaja iz medija.
Kontroliranje javnih objava, novina, emisija...
neprimjerenost za javnost
ograničavanje slobodnog izražavanja
Ograničavanje, skrivanje nekoga ili nečega s nekom posebnom svrhom.
Prikrivanje neprikladnog sadržaja.

Tablica 4. Definicija cenzure

Na ovo pitanje otvorenog tipa nekoliko odgovora se ponavljalo. Osam ispitanika odgovorilo je da ne zna što je cenzura, što se pak ne podudara sa prethodnim pitanjem gdje je samo sedam ispitanika odgovorilo da nije upoznato s pojmom cenzure. Četiri ispitanika smatra da je cenzura neki oblik zabrane/zabrane slobodnog izražavanja, te tri ispitanika odgovorilo je da je cenzura nadziranje slobode izražavanja. Neke od ostalih odgovora moguće je vidjeti na slikama.

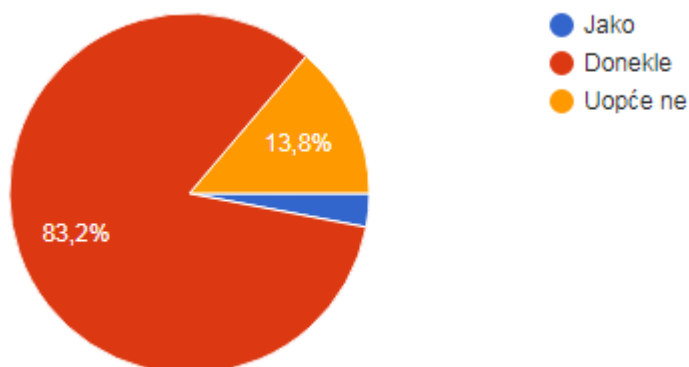
4. pitanje: Je li cenzura potrebna?

Grafikon 3. Potreba za cenzurom

Na ovo pitanje zatvorenog tipa vidljiva je podijeljenost ispitanika. Njih 51,5% (86 ispitanika) odgovorilo je da je cenzura potrebna, dok njih 50,9% (85 ispitanika) da cenzura nije potrebna.

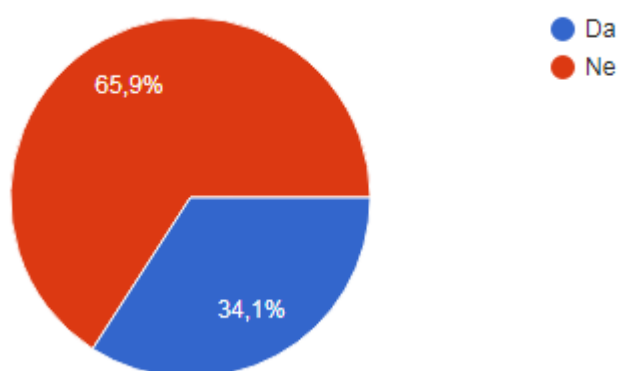
5. pitanje: Mislite li da se cenzura provodi u knjižnicama?

Grafikon 4. Provođenje cenzure u knjižnici

Na ovo pitanje mješovitog tipa bila su moguća tri odgovora: jako, donekle, uopće ne. Najveći broj ispitanika njih 139 ispitanika, točnije 83,2% odgovorilo je da se cenzura donekle provodi u knjižnicama. Njih 23 ispitanika, točnije 13,8% smatra da se cenzura uopće ne provodi u knjižnicama, a 5 ispitanika, točnije 3% smatra da se cenzura provodi jako.

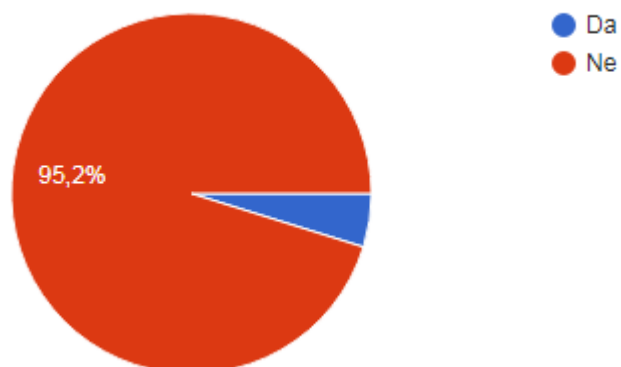
6. pitanje: Mislite li da cenzura ima pozitivne učinke na društvo?

Grafikon 5. Učinci cenzure na društvo

Na ovo pitanje zatvorenog tipa najveći broj ispitanika smatra da cenzura nema pozitivne učinke na društvo, točnije njih 110 (65.9%), dok 57 (34.1%) ispitanika smatra da ima pozitivne učinke na društvo.

7. pitanje: Jeste li nedavno čuli za cenzuru određene knjige?

Grafikon 6. Cenzura knjiga

Na ovo pitanje zatvorenog tipa čak 95,2%, točnije 159 ispitanika nije upoznato sa cenzurom knjige, dok njih 4,8%, točnije 8 ispitanika je upoznato sa određenom cenzuriranom knjigom.

8. Ako je odgovor na prethodno pitanje pozitivan (Da), upišite ime cenzurirane knjige?

To Kill a Mockingbird
Slika Doriana Graya
ugršan pruv krvi
Ne znam
Dnevnik Anne Frank (u Libanonu)

Tablica 5. Naslov cenzurirane knjige

Na ovo pitanje odgovorilo je 5 ispitanika, što se ne podudara sa prethodnim pitanjem gdje je 8 ispitanika odgovorilo da je upoznato s cenzurom određene knjige. Svih pet odgovora moguće je vidjeti na slici.

8. Zaključak

Srednji vijek je povijesno razdoblje koje započinje padom Zapadnoga Rimskog Carstva 476. godine, dok mu kraj obilježava Kolumbovo otkriće Amerike 1492. godine. Ono traje oko 1000 godina. Pojam 'srednji vijek' imao je negativnu konotaciju i nazivan je 'mračni srednji vijek' sve do romantizma, kada se idealizirana slika srednjovjekovlja suprotstavlja idealima prosvjetiteljstva i racionalizma. Crkva je za vrijeme srednjovjekovlja imala ključnu ulogu. Ona nije bila samo vjerska zajednica nego važan društveni i politički čimbenik, kao i vrhovni autoritet. Usporedno sa svjetovnom rimskom i grčkom književnošću, počela se javljati i kršćanska književnost. Zbog razvoja kršćanske književnosti dolazi do osnivanja brojnih knjižnica uz samostane. Za vrijeme cijelog srednjeg vijeka Crkva upravlja svijetom knjige. Njoj također dugujemo što su očuvana književna djela klasične starine koja su izmakla uništenju u političkim neredima. Važan obol knjižnog razvoja Europa duguje arapskoj kulturi koja je donijela papir na njezine prostore. Razvojem papira počinje se razvijati i tiskarstvo. Tiskarstvo je djelatnost koja se bavi postupcima oblikovanja i izradbe tiskanih proizvoda – knjiga, časopisa, novina itd. Početci tiskarske djelatnosti vezani su uz otiskivanje s pomoću pečatnjaka i reljefnih valjaka u glini i vosku, a nešto kasnije i s pomoću ideograma. Osnovu suvremenoga tiskarstva postavio je njemački tiskar i izumitelj tipografije Johannes Gutenberg. Gutenberg je 1440. godine započeo primjenjivati pomična slova i prešu za tisak. Na taj način je sam Gutenberg otisnuo 1445. godine Bibliju. Danas prve tiskane knjige nazivaju se inkunabule. Kada pogledamo Hrvatsku, početci tiskarstva vežu se uz prvu knjigu tiskanu na hrvatskom jeziku na glagoljici, točnije *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine.

Razvojem tiskarstva broj knjiga počinje vrtoglavo rasti, te se svjetovne i Crkvene vlasti nalaze u opasnoj situaciji jer počinju kolati među narodom knjige koje se na određen način suprotstavljaju njihovim ideologijama. Prvotno popise štetnih i nepoželjnih knjiga počinju objavljivati vladari, a potom i Crkva. Jedan od najpoznatijih popisa štetnih i nepoželjnih knjiga predstavlja *Index librorum prohibitorum* koji je tiskan 1559. godine od strane Crkve. *Index librorum prohibitorum* je latinski naziv koji znači popis zabranjenih knjiga. Predstavlja službeni popis djela u Katoličkoj crkvi koja su na bilo koji način bila u suprotnosti s katoličkom vjerom. Zbog toga ih je bilo zabranjeno čitati, trajno držati, tiskati i širiti. Mnoge od knjiga predstavljale su opasnost jer narod koji nije bio dovoljno pismen ih nije mogao protumačiti na ispravan način. Vlasti su se na različite načine borili sa zabranjenim knjigama, a jedan od najučestalijih i brutalnijih načina bilo je spaljivanje knjige, točnije lomače knjiga. Od svih načina na koje je moguće uništiti knjige, narodu je uvijek najmilije bilo javno spaljivanje. Spaljivanje se obično

dogadalo na glavnom trgu uz nazočnost važnih ljudi tog vremena i mnoštva naroda koje je bilo željno takvih spektakla. Kroz srednji vijek velik broj knjiga uništen je na ovako nesretan način. Bile su to knjige židova, Martina Luthera i njegovih sljedbenika protestanata, filozofa i znanstvenika, pripadnika različitih vjera itd.

Od početka postojanja knjižnica svi njezini osnivači poput raznih vladara, knezova, Crkvi, državne vlasti, gradova itd; uvijek su pronalazili način i opravdanje za nadziranje njihova rada, što je uključivalo usmjeravanje na njihove zadatke i podčinjavanje svojim ciljevima. Na taj način cenzura se od početka provodi u knjižnicama. Ni sami knjižničari ne mogu biti potpuno subjektivni kad je u pitanju cenzura, jer su i oni pripadnici određenih političkih stranaka, vjerskih i brojnih drugih uvjerenja što utječe na njihovu pristranost.

Analizom ankete o poznavanju pojma cenzure moguće je zaključiti da velik broj ispitanika je upoznat s samim pojmom. Isto tako velik broj ispitanika smatra da cenzura nema pozitivnih učinaka na društvo, no zanimljiva da podijeljenost ispitanika oko potrebitosti cenzure. Nadalje, iako je velik broj ispitanika upoznat sa samim pojmom ipak nisu upoznati sa određenim primjerom djela koje je cenzurirano, što pak znači da cenzura i dalje djeluje po svojim principima jer šira javnost nije dovoljno upućena u postojanost cenzure u njihovoj zemlji.

Primjere cenzure kao prakse moguće je pronaći od srednjeg vijeka do dana današnjeg. Mnogi ljudi smatraju se protivnicima cenzure. Ona svakako ima svoje pozitivne i negativne strane. Vrlo je teško zauzeti točnu poziciju na ovu temu. Demokratsko je načelo da svi ljudi imaju pravo na slobodu misli i riječi, no kroz povijest vidljivi su brojni primjeri kada je cenzura donijela i dobre učinke na društvo. Jedan od takvih je svakako i primjer Njemačke nakon Drugog svjetskog rata koja je u tom razdoblju bila puna različitih nacionalsocijalističkih, militarističkih, rasističkih i ekstremističkih knjiga. Da su takve knjige ostale kolati među narodom, vrlo vjerojatno da bi svojim sadržajima ponovno počele trovati narod koji bi ih čitao. Zato je važno oprezno pristupiti ovoj temi i dobro odvagati sve elemente pri provođenju cenzure.

9. PRILOZI

9.1. Popis literature

Autorske knjige:

1. Barbije, Friendrik. 2009. Istorija knjige. Beograd: Clio, Narodna biblioteka Srbije.
2. Bleicken, Jochen. 2005. Povijest svijeta. Split: Marjan Tisak.
3. Dahl, Svend. 1979. Povijest knjige: od antike do danas. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
4. Haddad, Gerard. 2000. Biblioklasti: Mesija i autodafe. Zagreb: Izdanja Anri barbarus.
5. Hessel, Alfred. 1977. Povijest knjižnica: pregled od njihovih početaka do današnjih dana. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
6. Ivo Goldstein. 2007. Povijest 6. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
7. Manguel, Alberto. 2001. Povijest čitanja. Zagreb: Prometej.
8. Stipanov, Josip. 2010. Knjižnice i društvo: od potrebe do mogućnosti. Zagreb: Školska knjiga.
9. Stipčević, Aleksandar. 1992. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.
10. Stipčević, Aleksandar. 1994. O savršenom cenzoru: iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
11. Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja.

Internetski izvori:

1. <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/index-librorum-prohibitorum/> (9. travanj 2018.)
2. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603> (7. travanj 2018.)
3. <http://www.medievalists.net/2014/07/burn-books-middle-ages/> (11. travanj 2018.)
4. <https://www.britannica.com/topic/Index-Librorum-Prohibitorum> (9. travanj 2018.)

9.2. Popis slika

Slika 1. Prikaz feudalnog odnosa u srednjem vijeku.....	10
Slika 2. Viteštvo u srednjem vijeku.....	10
Slika 3. Johannes Gutenberg – njemački tiskar i izumitelj tipografije.....	20
Slika 4. Ilustracija Gutenbergovog tiskarskog stroja.....	21
Slika 5. Inkunabula Aesopus moralisatus, tiskana 1487. godine u Brescii.....	21
Slika 6. Prvi nacional socijalistički popis štetnih knjige, objavljen u listopadu 1935. godine...	27
Slika 7. Index librorum prohibitorum, Venecija 1564. godine.....	28
Slika 8. Popis zabranjenih knjiga objavljen u vrijeme pape Klementa XI. z Rimu 1711. godine.....	29
Slika 9. "Ispit vatre" u Montrealu. Sveti Dominik spaljuje knjige albigenza. Heretičke knjige gore, a one katoličke lebde u zraku nad lomačom. Prikaz je ovo na sarkofagu sv. Dominika u dominikanskom samostanu u Bologni. Djelo je Nikole Pisana (1267.).....	36

9.3. Popis tablica

Tablica 1. Popis nekih od zabranjenih autora na Index librorum prohibitorumu.....	30
Tablica 2. Definicija cenzure.....	56
Tablica 3. Definicija cenzure.....	57
Tablica 4. Definicija cenzure.....	57
Tablica 5. Naslov cenzurirane knjige.....	60

9.4. Popis grafikona

Grafikon 1. Dob ispitanika.....	55
Grafikon 2. Poznavanje pojma cenzure.....	56
Grafikon 3. Potreba za cenzurom.....	58
Grafikon 4. Provođenje cenzure u knjižnici.....	58
Grafikon 5. Učinci cenzure u društvu.....	59
Grafikon 6. Cenzurirana knjiga.....	59

9.5. Anketa

Anketa o poznavanju pojma cenzure

Studentica sam 5 godine Sveučilišnog diplomskog interdisciplinarnog studija kulturologije, smjera knjižničarstvo te mi je potrebno istraživanje na temu 'cenzure' za diplomski rad. Anketa je anonimna i zahtjeva vrlo malo vremena. Unaprijed zahvaljujem!

1. Dob? (u godinama)

2. Jeste li upoznati s pojmom cenzure?

DA

NE

3. Što je cenzura po Vašem mišljenju?

4. Je li je cenzura potrebna?

DA

NE

5. Mislite li da se cenzura provodi u knjižnicama?

„jako“

„donekle“

„uopće ne“

6. Mislite li da cenzura ima pozitivne učinke na društvo?

DA

NE

7. Jeste li nedavno čuli za cenzuru određene knjige?

DA

NE

8. Ako je odgovor na prethodno pitanje pozitivan (DA), upišite ime cenzurirane knjige?
